

Teológia a számok nyelvén

Kísérlet a 4Móz 1 és 26 népszámlálási adatainak értelmezésére

Mózes 4. könyvében (4Móz 1 és 26) található népszámlálási adatok számos kérdést vetnek fel az írásmagyarázók előtt. A szöveg szerinti olvasat nemcsak a racionális történész-teológus elé állít akadályt, hanem komoly intertextuális konfliktust is eredményez. A tanulmány e számok funkcióját kereső modelleket értékel, röviden és javasol egy újabb módszert a cenzus adatainak értelmezéséhez. A függelékben található, a tárgyalat textusokhoz kapcsolódó igebirdetési vázlat egyben utalás is a kérdés gyakorlati jelentőségére.

Bibliát olvasó ember Mózes negyedik könyvének első néhány fejezetét általában olyan gyorsasággal lapozza át, mint ahogy azt a Genézis vagy a Krónikák nemzetségtáblázataival, a Józsué könyvének városlistáival, vagy esetenként a Leviticus bonyolultnak tűnő áldozati szertartásai szövegeivel szembesülve teszi. Nem lehet tagadni, érthetőbbek és követhetőbbek a Szentírás narratív részei, mint az efféle kompozíciók. Ám nem olyan biztos, hogy ha valaki izgalmas olvasmányra vágyik, ne kezdhetné például a Numeri népszámlálást tartalmazó listáival. Elvégre miért is került bele ez a Kánonba így, ahogy van, és miért maradt ki sok másik adminisztrációs dokumentum? Valószínűleg azért, mert ez mondani akart valamit Isten választott népének. De milyen nyelven beszélnek ezek a számok? És mi a számokhoz kapcsolódó üzenet?

1. Mi okoz gondot Num 1 és 26 népszámlálási adataiban?

4Móz 1,2–3-ban arról olvasunk, hogy JHVH parancsba adja Mózesnek: számolja össze Izrael egész gyülekezetét nemzetségenként (הַקָּהָל), családonként (בְּיַחַד) és személyenként (אִישׁ), mindenkit aki 20. életévét betöltötte. A cenzus elvégzése után tudjuk meg, hogy a tizenkét törzs összlétszáma 603 550, a lévitákat leszámítva (4Móz 1,47–49), akiknek megszámlálásáról egy következő fejezet tudósít (4Móz 3). A 4Móz 26-ban, egy 38 évvel később végrehajtott újabb népszámlálás eredménye 601 730 férfit tart számon.¹ Ez az összeg a 4.1.1. alatt bemutatott táblázat szerint oszlott meg.²

¹ Az Ószövetség görög fordításának, a Septuagintának bizonyos kézirat-variánsaiban mind az összérték, mind az egyes törzsekhez kapcsolódó részletek tekintetében számos eltérés van a Maszoréta szöveghez képest, különösen a 4Móz 26-ban. Ezeknek egy része magyarázható másolási hibával (különösképpen ha az egyes törzsek létszámának az összege nem egyezik meg a megadott végösszeggel), mások azonban következtetesen alkalmaznak bizonyos eltérő olvasatokat. Ennek a részletes tárgyalására itt nem kerülhet sor, mert csak másodrendű az itt tárgyalt kérdések szempontjából. A Septuaginta eltérő olvasatainak részletes bemutatását a variánsokra adott lehetséges magyarázattal együtt lásd Quast tanulmányában: *Zahlen und Zahlenreihen in Numeri* 26. 103–114.

² Lásd a 4.1.1. függelékben a két táblázat első két oszlopát. Egyes magyarázók szerint a 600 000 nem a gyalogos hadseregre, hanem a teljes Izraelre vonatkozott (Kugler: *Rätselhafte Riesenzahlen im Alten Testament*, 99–101.). A harcosok száma (20–50 évig) Kugler szerint ennek az összegnek 1/5-e (Kugler, 99–100.). Így a 4Móz 1 igazából nem azt akarja mondani, hogy a megadott számadat volt a gyalogosok száma, hanem hogy a gyalogosok tör-

Ha a 20 év fölötti izráelita férfiak száma 4Móz 1-ben 603 550 volt, akkor ez azt jelenti, hogy a pusztai vándorok összlétszáma meghaladta az 1,7 milliót. Az eredmény történeti értéke tekintetében számtalan jogos kifogás merült fel:

- Nehéz elképzelni azt, hogy ennyi ember egyszerre útra kel és meg is érkezik, még ha számolunk is minden csodával, amiről a 2Móz–5Móz tudósít. Lehetetlen az, hogy Mózes ekkora áttekinthetetlen tömeg vezetője lett volna; illetve, hogy ennyi emberhez képes lett volna szólni. Ha ehhez a hatalmas sereghez odaszámoljuk még az állatokat is, akkor olyan elképzelhetetlenül nagy összeghez jutunk, amit nemcsak a ráció kifogásolhat, hanem amely következtlen lenne a Biblia más följegyzéseivel viszonyítva is.
- 5Móz 7,7 arról beszél, hogy Izráel minden népnél kisebb, és JHVH mégis őt választotta ki, hogy tulajdona legyen. 5Móz 7,17-ben pedig annak a lehetőségéről olvasunk, hogy Izráelben megfordul a „kisebbszámúság” tudata, amikor az óslakos kánaániták számbeli fölényével szembesül (vö. 4Móz 13,32). 2Móz 23,29 szerint JHVH csak fokozatosan űzi ki Kánaán lakóit, hogy a mezei vad el ne sokasodjék, ami elég csekély veszély lett volna, ha Izráel kétmilliószámú telepedik le Palesztinában. Azt is nehéz elképzelni, hogy ekkora sokaság járta volna körbe Jerikót, ami korántsem volt mai értelemben vett metropolisz, vagy hogy ekkora tömegnek az egyiptomi üldözőktől valaha is félni kellett volna. De következtlen lenne ez a számadat pl. a Bír 20,15; 1Sám 11,8 stb. számadataihoz viszonyítva is, ahol Izráel létszáma sok évszázaddal a kivonulás után elmarad a Numeriben felvázolt méretek mögött.
- Az akkori világ demográfiájának kutatói is nehezen tudnának kibékülni ezzel a számértékkel, mert a Krisztus előtti századok teljesen más képet nyújtanak mind Egyiptom, mind Kánaán lakosságáról.
- Végül azt kell megemlítenünk, ami a legfontosabb ellenérv ebben az egész kérdéskörben. A 603 550 következtlen mindenképp ahhoz az információhoz, amelyet ugyanaz a szerző egy másik helyen fogalmaz meg a Numeriben. 4Móz 3,43 szerint Izráel fiai között 22 273 elsőszülött fiúgyermek volt.³ Ez az információ igen meglepő. Ha az elsőszülöttek száma (N_e) = 22 273, és ha feltételezzük, hogy a 20 év fölöttiek száma ($N_{>20}$) a teljes összegnek kb. 60–65%-a, azaz összesen kb. 800–850 ezer férfiember közül 22 273 elsőszülött, akkor egy családban valamivel kevesebb, mint $(N_{<20} + N_{>20})/N_e$ számban vannak fiútestvérek, azaz családonként 35–38 fiúgyermek élhetett. Kiindulva abból a feltételezésből, hogy a férfiak és a nők száma egy adott társadalom népesedési skáláján nagyjából egyen-

zsenként ennyi embert képviseltek. Ebben általában 2Móz 12,37 és 4Móz 11,21 szolgál bizonyítékkal (l. még Gispén: *Numeri*. 31). Meg kell azonban jegyezni, hogy mind 2Móz 12,37-ben, mind pedig 4Móz 11,21-ben a 600 000 a $\text{לְאִילָנֵי הַבְּרִיאָה}$ kifejezéssel áll kapcsolatban. Ez az elnevezés az Ószövetségben a (gyalogos) hadtestre vonatkozik (1Sám 4,10; 15,4; 2Sám 10,6; 1Kir 20,29; 2Kir 13,7; olykor az $\text{לְאִילָנֵי הַבְּרִיאָה}$ formában: Bír 20,2; 2Sám 8,4 || 1Krn 18,4; 1Krn 19,18). 2Móz 12,37 hangsúlyozza is, hogy ez az összeg csak a férfiakat jelöli, gyermekeken kívül.

³ Egyértelmű az, hogy a szöveg minden elsőszülöttre utal és nem csak azokra, akik a kivonulás után születtek, mint azt egyes exegeták feltételezték (pl. Keil: *The Fourth Book of Moses*. 9–12.). Keil szerint az elsőszülöttek JHVH-nak szentelése nem retrospektív értelmű, tehát nem alkalmazható a múltban, hanem csak attól a pillanattól érvényes, amikor az erre vonatkozó törvényt kapják. Izráel fiai JHVH-nak szenteltettek a tizedik csapáskor. Itt csak azokat az elsőszülötteket kellett Istennek szentelni, akik *azután* születtek. Ám ha megfigyeljük, egymással párhuzamban van a 4Móz 3,39–40: a lévítákat az egy hónapostól felfele számolták, az Izráel elsőszülötteit is hasonlóképpen. Semmi nem utal arra, hogy ez a rendelkezés csak azokra terjedne ki, akik a hasonló jellegű törvény első megjelenésétől kezdve (2Móz 13) születtek. L. ezt a kérdést bővebben az 58. lábjegyzetben.

lő, ez azt jelenti, hogy egy családapának átlag 2×35 , azaz kb. 70 gyermeke született. Ehhez az összeghez pedig már elég nehéz ragaszkodni. A két adat közül (a 20 év feletti hadkötelesek, illetve az elsőszülöttek száma) egyik szó szerinti értelemben véve nem fedti a valóságot, hacsak teljes következtelenséget nem feltételezünk a Numeri szerzője részéről. Erre az inkompatibilitásra azonban, úgy vélem, van más magyarázat is. Az előbb felsorakoztatott ellenérvek alapján induljunk ki abból, hogy a 603 550-nel van a baj.⁴

2. Megoldási kísérletek

Mit kezdünk a 603 550-nel? Ez volt az exegéták nagy kérdése, amikor a problémával szembesültek. Válaszként több megoldás született, amelynek itt csak rövid felvázolására vállalkozhatom, néhány mondatban kitérve ezen megoldások gyenge pontjaira is.

2.1. A Numeri adatai a képzelet szüleményei

Ez a megközelítés egészen könnyen túleszi magát a kérdésen és azt mondja, hogy mindkét népszámlálás adata fikatív. A gondolat egészen korán jelentkezett az íráskritikában. Colenso már a 19. század elején utalt arra, hogy a számadatok nevetségesen nagyok. Vele egy véleményen ír később Wellhausen és Gray.⁵ Gray szerint a papi író (P) befolyásolta egy korábbi jahvista (J) tradíció (ide sorolják a 2Móz 12,37 és 4Móz 11,21 részeit). A P úgy jutott ezekhez a számértékekhez, hogy a 600 000-t (J) önkényesen elosztotta a 12-vel (a megszámlált törzsek számával). Az így kapott középértéket (50 000) ugyanúgy önkényes módon megtoldotta vagy kevesbítette. Gray rámutat arra, hogy a 12 törzs közül 6-nak a létszáma 50 000 fölött, másik 6-nak pedig 50 000 alatt van. Lehetségesnek tartja, hogy Júda törzsének adatai esetében anakronizmussal van dolgunk, mert az látszólag megfelel a királyság korából ismert értékeknek. Júda törzsének ábrázolásában valószínű, hogy ennek a törzsnek későbbi (királyság korabeli) elsődleges szerepe is befolyással volt.⁶

Ez a megoldás elég könnyen megoldani véli a problémát. Azt azonban, hogy a kérdésre csak ilyen válasz létezik, sokan kétségbe vonták. Kifogásként hozzák fel, hogy a

⁴ A felsorolt kifogások mellett szerepel olykor az is, hogy az ebből az időből ismert hadsereg az ókor más népeinél (pl. a hettitáknál) messze alulmarad a 4Móz 1-ben bemutatott értékekhez képest. Ennek az ellenérvnek azonban az a gyengéje, hogy 4Móz 1 hangsúlyozottan *minden* férfi megszámlálásáról beszél, aki a 20. életévét betöltötte, míg azokban a szövegekben, ahol a hettitákról olvasunk, hivatásos hadseregről van szó, amely egy bizonyos ütközetben részt vesz, tehát nem egy, a Numerihez mérhető népszámlálásról, ahol nincsen felső korhatár (vö. Milgrom: *Numeri*. 337–338.). Érdekes ebből a szempontból a léviták megszámlálása, ahogy külön feltünteti a szerző a 30–50 éves léviták számát (4Móz 3). Ettől a Numeriben található cenzustól eltérő képet kapunk a Bibliában is, ha Saul, Dávid, Aháb hadseregét vesszük szemügyre. A későbbi deuteronomiumi háborútörvény (5Móz 20) is arról rendelkezik, hogy vannak olyanok, akik nem kötelesek elmenni egy bizonyos ütközetre. A másik gyakran emlegetett ellenérv a nagy számokkal kapcsolatban a 2Móz 1,15–25 állítása, mely szerint elegendő volt két héber bábasszony arra, hogy az izráeliták között ezt a teendőt ellássa. Ennek az a nehézsége, hogy az Exodus tulajdonképpen arról beszél, hogy az a két asszony nem képes eleget tenni minden igénynek, mert olyan nagy mértékű a szaporulat. A másik kifogás az, hogy ezek a bábák a kivonulás előtt legalább 80 évvel tevékenykedtek (Mózes születése előtt olvasunk róluk, a kivonuláskor pedig Mózeset 80 évesen mutatja be az Írás), és ez az idő a hatványozódó népességszaporulatot hozott magával (vö. 4.3.). Hasonlóképpen kifogásolhatóak Lucas érvei is, aki a 20. század eleji népszámlálásokkal, illetve a Sínai-félsziget modern kori lakosságszaporulatának arányával vetette össze az Exodusból talált adatokat. (Lucas: *The Number of Israelites at Exodus*. 167–168.) Ezek a komparatív módszerek igen kérdésesek akkor, amikor egy teljesen más etnikai csoporttal van dolgunk, amely ráadásul egy ökológiailag, történelmileg és ideológiailag teljesen más korban élt.

⁵ Gray: *Numbers*. 11–13. Gispén: *Numeri*. 30.

⁶ Gray: *Numbers*. 14–15. Ugyanezt a nézetet vette át E. W. Davies: *Mathematical Conundrum*. 466–467.

számok a precizitás igényével lépnek fel. A pontos számadatok használata azonban még nem zárja ki azt, hogy a számadatok a képzelet szüleményei.⁷ Sokkal inkább arra érdemes itt rámutatni, hogy a szövegmegközelítés alapjaiban vannak eltérések. Míg az egyik kutató pozitíven közelít a textushoz mindaddig, amíg a szövegből ki nem derül, hogy állításai a kutató elvárásain aluliak (pozitivista vagy maximalista, ahogy ma neveznék), addig mások inkább kételkedő minimalizmussal olvassák a szöveget mindaddig, amíg a szöveg rá nem cáfol szkeptikus minimalizmusukra.⁸ Nos az, hogy ennek a (negatív) módszernek itt mégis számtalan elkötelezettje akad, az többek közt, vagy elsősorban azzal magyarázható, hogy túl sok kifogás merült fel az alternatív (pozitivistá) megoldásokkal szemben ahhoz, hogy azokat megkérdőjelezzük. Kérdés azonban a következő: ez a megkérdőjelezés kielégítően indokolja-e ezt a radikális paradigmaváltást? Ha most vitán kívül marad is a szövegmegközelítés módszere,⁹ továbbra is érvényes marad két kifogás: először is, hogy ez a megoldás sem tud mit kezdeni a 603 550 és a 22 273 összeegyeztethetetlen arányával; másodsor, hogy a 600 000 tradíciója a forráskritika hívei szerint más kategóriába sorolt szövegekben is jelentkezik (2Móz 12,37; 4Móz 11,21).

2.2. A Numeri adatai elfogadhatóak

Az íráskritika korai képviselőivel szemben C. F. Keil amellet érvelt, hogy a népszámlálás adatai a valóságot tükrözik.¹⁰ Hasonlóképpen Gispen, aki bár nem mond véleményt arra nézve, hogy ezek az adatok mennyire reálisak, jobb megoldás hiányában ragaszkodik a népszámlálás jelenlegi eredményeinek elfogadásához.¹¹ Ennek a véleménynek ad hangot újabban Reitsma és Korevaar tanulmánya is, amely a Humpreys (lásd később) által bemutatott megoldásra adott reakció.¹² A bevezetőben említett okok miatt azonban igen kérdéses marad ez a megközelítés.

⁷ Hasonló precíznek tűnő számadatokkal találkozunk az asszír feliratokon is, amelyek pontosságuk ellenére mégis bizonyítottan fiktívek (l. erről legutóbb De Odorico: *The Use of Numbers and Quantifications in the Assyrian Royal Inscriptions*, vagy Millard: *Large Numbers in the Assyrian Royal Inscriptions* című és ezzel a kérdéssel is foglalkozó tanulmányát).

⁸ Davies pl. eleve kifogásolja, ha mások úgy közelítenek a népszámlálás adataihoz, hogy azt valamilyen módon reálisnak, történetileg valószínűnek tekintik. Az adatokat ő is mesterségesen felnagyítottaknak tartja, amelyek egy bizonyos teológiai koncepciót hivatottak kifejezni és kétségbe vonja, hogy valamiféle valóság alapjuk lenne. Am nem ad indoklást arra, hogy miért lenne a realitás és a teológiai retorika egymást kizáró jellegű (Davies: *Mathematical Conundrum*. 465.). Bár Davies úgy tartja, hogy ez a pozitívista megközelítési mód alapvetően gyenge lábon áll, nem indokolja meg, hogy saját feltételezése miatt nyugszik szilárdabb alapokon, az ti., hogy a listák adatai fiktívek (*“it seems more probable that the numbers are purely fictitious and were simply invented”* – 466.). Úgy tűnik, erre csak egyetlen válasza van: azért, mert mindeddig nem sikerült az ellenkezőjét bizonyítani. Bár Davies idéz is olyan eseteket, amikor az ókori Közel-Keleten, a sumer királylistákban, vagy az asszír feliratokban miképpen használtak hiperbolikus számokat (467), elhagyja azokat a példákat, amelyekben a számoknak valóságos alapjuk van (noha egyeseket később felnagyítottak); emellett az idézett szövegek esetében sem lehet mindig egyértelműen azt bizonyítani, hogy szimbolikus számokkal van dolgunk. Amint később még látni fogjuk, a hiperbolikus retorika alkalmazása nem feltétlenül jelenti azt, hogy az eredménynek semmi köze a valósághoz.

⁹ Ti. a Pentateuchos hagyományos történetkritikai paradigmáját (JEDP) elég alaposan megnyirbálta az utóbbi néhány évtized bibliatudománya. L. ezzel kapcsolatosan Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése 1.* 56–133. és G. Wenham: *Pondering the Pentateuch. In Search of a New Paradigm.* 116–144. egészen új áttekintését a Tóra-kutatás utóbbi évtizedeiről. A továbbiakra nézve ez nem jelent különösebb pozitívumot, az előbbi nézetre azonban destruktív módon hat.

¹⁰ Keil: *The Fourth Book of Moses.* 4 s. köv.

¹¹ Gispen: *Numeri.* 33.

¹² Reitsma: *Goochelen met getallen? Korevaar: De grote getallen toch groot? De resultaten nagerekend.*

2.3. A Numeri adatai reálisak, de egy későbbi korból valók

Az előbbi nézethez hasonlóan ennek az álláspontnak a képviselői vallják, hogy a 4Móz 1 és 26 számadatai a valóságot tükrözik, ám nem a Mózes korabeli valóságot, amit a Numeri bemutat, hanem egy későbbi kor projekciói. Albright szerint a királyság korának népszámlálási adatait vetítette vissza a szerző a pusztai vándorlás idejébe.¹³ Albright szerint a királyok kora előtt nem lehetett cenzust végrehajtani, bár nem indokolja meg, hogy miért. Továbbá azt is vallja, hogy a két népszámlálási lista között alapvetően nincs különbség. Azt, ami mégis fennáll, a szövegromlással próbálja magyarázni. Az eredetileg egységes Dávid korabeli népszámlálási listát a hagyományozás során felületesen másolták, így a papi író idejére két különböző verzió jött létre. Ez vezette az ókori szerkesztőket arra a következtetésre, hogy nem az egységes dávidi népszámlálás adatait olvassák, hanem a mózesit.

Albright megközelítésében az a legnagyobb gond, hogy feltételezéseit nem lehet igazolni. Nem bizonyítja, hogy nem létezett népszámlálás Dávid kora előtt, s hasonlóképpen azt sem, hogy miért éppen egy ilyen tradícióval kapcsolták össze ezeket az adatokat. A Dávid korával való összekapcsolás azért is nehéz, mert úgy tűnik, hogy Simeon törzse ebben az időben már teljesen beolvadt a Júda nemzetségébe.¹⁴ Éppígy megkérdőjelezhető a két táblázatot egy korábbira visszavezetni. Ez ugyanis kevésbé valószínű, ha egyáltalán ilyesmiről lehet beszélni.¹⁵ Davies rámutat arra, hogy a Maszoréta szöveg szerint a kilenc izráeli törzs összege elmarad a Dávid korabeli népszámlálás eredményétől.¹⁶ Problematikus ez az elgondolás abban is, hogy a számok nemcsak a 4Móz 1 és 26 fejezeteiben szerepelnek, hanem – amint szó volt róla – olvasunk ezekről más helyeken is, melyek a forráskritika hívei szerint nem a P, hanem a J iratcsoportba sorolandók (2Móz 12,37; 4Móz 11,21). Emellett természetesen továbbra is marad az összeférhetetlenség a 603 550 és a 22 273 között.

2.4. A Numeri kifejezéseinek új értelmezése

A hatalmas számadatok csökkentésére Flinders Petrie egészen korán egy új megoldással állt elő, amely azóta is a Numeri 1 és 26 jegyzékeinek legelfogadottabb értelmezése, olykor kissé módosított formában.¹⁷ Ez az új rekonstrukció a héber אָלֶף egy, a szokásostól eltérő magyarázatán alapul. Petrie azzal érvelt, hogy az אָלֶף kifejezés eredetileg egy egységet jelentett (akárcsak a már említett מִשְׁפָּחָה vagy אָב). Ez a terminus, amely alatt nem állt eredetileg a Maszoréták vokalizációja, lehetséges, hogy valamikor másképpen hangzott, ám az Ószövetség másolói tévesen 1000-nek értelmezték. Az אָלֶף igazi jelentése azonban Petrie szerint család, sátorcsoport. Így pl. Simeon törzsében nem 59 300 hadköteles férfi volt, hanem 59 אָלֶפִים 300, azaz 59 csoport (sátor, család) összesen 300 emberrel, azaz családonként (אָלֶף) 300/59 = 5 családtag. Hasonlóképpen Gád törzsében 45 אָלֶפִים és 650 férfi, azaz családonként kb. 14-en voltak. A végeredmény szerint tehát a 4Móz 1598 családról beszél összesen 5550 családtaggal (598 אָלֶפִים 5 אָלֶפִים 550), 4Móz 26 pedig 596 ilyen egységről, amelyhez összesen 5730 ember tartozott (596 אָלֶפִים 5 אָלֶפִים 730). Petrie elismeri, hogy módszere nem alkalmas

¹³ Albright: *Administrative Divisions of Israel and Judah*. 20.

¹⁴ Wenham: *Numbers*. 62.

¹⁵ Lucas: *The Number of Israelites at the Exodus*. 166.

¹⁶ Davies: *Mathematical Conundrum*. 455–456.

¹⁷ Petrie: *Researches in Sina*. 207–223. Petrie megoldását követte Mendenhall, Noth, Tóth Kálmán, Humphreys.

pl. a lévíták népszámlálásának az értelmezésére, sem a 22 273 elsősülöttre nem ad magyarázatot. Ezért feltételezi, hogy ezek az adatok egy későbbi korból származnak.¹⁸

Mendenhall ezt az elméletet viszi tovább azzal az újítással, hogy az אֲלֵפִים szerinte nem családot vagy sátorcsoportot jelölt, hanem egy törzsön belüli alegységet, illetve jelen esetben az illető alegységben jelenlevő katonai alakulatot. Következésképpen az egységenként megjelölt szám adatok csak a harcra képes férfiemberek összlétszámát tartalmazzák.¹⁹ Hasonló a gondolatmenete Noth tanulmányának is.²⁰ Noth szerint nem kell furcsállni, hogy egy egységben (אֲלֵפִים) átlag 9–10 ember található. Hasonló esetről olvasunk pl. az Amarnai levelekben is: Rib-Addi király 20 emberből álló egység segítségét kéri (EA 108:66kk), ismét másutt meg 10 emberes egységekről olvasunk (EA 133:16).²¹

Ez a megközelítés jellemzi Humphreys gondolatmenetét is. Az, amit ő hozzáad Mendenhall elméletéhez, az egészen egy újabb matematikai megközelítése. 4Móz 3,46-ból indul ki, hogy 273 a szám feletti elsősülött (azaz azon elsősülöttek száma, akikért váltságpénzt kellett fizetni, mert meghaladták a 22 000 lévita számát) reális értéknek tekintendő. $N_e - N_L = 273$ (ahol N_e az elsősülöttek száma, N_L a lévíták száma). Ha azt feltételezzük, hogy a lévíták kb. egész Izrael 1/12-ét alkották, azaz $N_L = 11 \times N_I$, ahol N_I az összizráelita férfiak száma. Tegyük fel, hogy a 20 év alattiak száma megegyezik a 20 év felettiekével ($N_{<20} = N_{>20}$), az $N_I = 2 \times N_{>20}$. A két egyenletből a lévíták száma $N_L = N_I/11 = 2 \times N_{>20}/11$. Ha az $N_I/N_e = n$ (a család átlagos férfi tagszáma), akkor az egyenletekből felállíthatunk egy táblázatot, amely matematikailag is igazolni látszik az אֲלֵפִים előbb említett értelmezését.²² Következtetéseinek helyességét szerinte az is bizonyítja, hogy csak az $n < 11$ -re kapunk pozitív (azaz reális) értéket. Az n értékét Humphreys számításai szerint valahol a 8–9 között kell keresni, azaz családanként 8–9 férfi taggal kell számolni. Humphreys hasonlóképpen magyarázza a lévíták számösszegét a 4Móz 3-ban, azzal a különbséggel, hogy itt az אֲלֵפִים már csoportot és nem hadi egységet jelöl. Ezeknek a csoportoknak más volt a feladatköre. Ez magyarázza a csoporton belüli eltérő felosztást is.²³

Hasonló átértelmezést javasol J. Wenham is az אֲלֵפִים és מֵאוֹת kifejezések esetében, bár nézete eltér az előbbi felfogásoktól. Szerinte e kettő közül egyik sem jelöl számnevet. Wenham szerint a számjegyek különösen „érzékenyek” voltak a szöveg hagyományozók tévedéseire.²⁴ Petrie és Mendenhall kritikájaként Wenham arra utal, hogy ha az

¹⁸ Petrie: *Researches in Sinai*. 215–216. Lásd 4.1.1. táblázatát.

¹⁹ Mendenhall: *The Census Lists of Numbers 1 and 26*. 61.

²⁰ Noth rámutat arra, hogy 100-ig a sémi nyelvekben a számnevek elnevezése közös, de azon túl már nem. Az ezer kifejezésére az akkád pl. egy teljesen más szót használ (*limu*). Ebből Noth arra következtet, hogy ezek a számnevek eredetileg nem számokat, hanem csoportokat, egységeket jelentettek. Így használja pl. a héber is a 10 000-es nagyságrend kifejezésére a כַּף terminust, amelynek jelentése: *sok*. (*Das vierte Buch Mose*. 22–23.)

²¹ Knutzon: *Die El-Amarna Tafeln*.

²² Humphreys: *The Number of People in the Exodus from Egypt*. 202. Ez a három egyenlet a következő: $11N_e - N_L = 11 \times 273 = 3003$; $N_L(11 - n) = 3003n$; $N_{>20}(11 - n) = 1501,5n$. A táblázatot lásd 4.1.4. alatt.

²³ Lásd 4.1.3. alatt található táblázatot a Függelékben. Humphreys nézetét szimpatikusan fogadta pl. P. J. Lalleman (*De gmete getallen in Numeri verkleänd*) és G. A. Rendsburg is (*An Additional Note*. 393–395.) Rendsburg megpróbálja a 2Móz 600 000 gyalogosra vonatkozó részeit elkülöníteni a 4Móz 1 és 26 listától. Az első esetben Davies hiperbolikus módszerét ajánlja, míg az utóbbiban a Humphreys következtetését találja helyesnek (395.) Nem világos azonban, miért lenne e kettő különböző, főként ha arra gondolunk, hogy 4Móz 11 is beszél a 600 000-ról. Az sem egyértelmű, mi köze van az Exodus vagy a Numeri ezzel kapcsolatos történeteinek az epikához (konkrétan a Kirtu legendához), amelyet Rendsburg megfelelő példának talál (393.)

²⁴ L. Wenham: *Large Numbers in the Old Testament*. 19–53.

אַלְפִים és מֵאוֹת ugyanazon törzsön belüli egységeket jelentene, akkor lennie kellene bizonyos kongruenciának: pl. hogy a sok אַלְפִים-hez sok מֵאוֹת társuljon. Ez valójában nem így van. Simeon törzsében pl. 59 אַלְפִים-ről olvasunk és 3 מֵאוֹת-ról, míg Gád törzsében csupán 45 אַלְפִים-ről, de 6,5 מֵאוֹת-ról. Ezt korábban már R. E. D. Clark is megjegyezte, és Wenham az ő gondolatait viszi tovább. Clark szerint a megoldás abban rejlik, hogy a számok egy bizonyos számú אַלְפִים-ből és egy bizonyos számú מֵאוֹת-ból álltak, de a százasok (מֵאוֹת) száma meghaladta minden esetben a 10-et. Így pl. Simeon törzsében eredetileg nem 59 אַלְפִים és 3 מֵאוֹת volt, hanem 57 אַלְפִים és 23 מֵאוֹת (azaz 2 אַלְפִים + 3 מֵאוֹת). Az eredeti szöveget egy későbbi szerkesztő javíthatta át (57 אַלְפִים + 2 אַלְפִים + 3 מֵאוֹת). Clark hasonlóképpen feltételezte, hogy a pontozatlan szövegben az első kifejezés valójában *scriptio defectiva*-ban írt אַלְפִים (= vezér, ezredes) volt, amely egy bizonyos számú katona (מֵאוֹת) élén állt. A különbség pedig elmosódott később két homonim kifejezés között.²⁵ Wenham azt a megoldást javasolja, hogy מֵאוֹת nem az emberek számát, hanem az egységek számát jelölje. Hasonlóképpen szerinte אַלְפִים nemcsak a vezért, hanem a szakavatott harcost jelentette (ezredes, százados és ötvenedes).²⁶ A 4Móz 1-ben és 26-ban található 24-es számot mind fel lehet osztani úgy, hogy 2–3 אַלְפִים esik egy מֵאוֹת-ra (1 százados, 1 ötvenedes, 1 ezredes). Végeredményként a 4Móz 1580 אַלְפִים-ről és 235,5 מֵאוֹת-ról beszél, 4Móz 26 pedig 579 אַלְפִים-ről és 226,3 מֵאוֹת-ról. Egy században (מֵאוֹת) pedig kb. 75 ember lehetett. A pusztában vándorló harcrakész férfiak száma így 4Móz 1 szerint kb. 18 000, azaz összesen kb. 72 000 „vándorra” számíthatunk.²⁷ Hogy a lévítákkal kapcsolatos értékeket miként kell értelmezni, arra Wenham azt a választ adja, hogy a 22 000-t 10-zel kell osztani, ugyanis arra utal, hogy a sorvégi nulla gyakran magyarázható szövegromlással, másolási hibával.

Noha a fenti megoldásoknak sikerül lecsökkenteni a népszámlálás eredményét, elég sok kifogás hozható fel ellenük ahhoz, hogy megkérdőjelezzük e magyarázatok érvényességét. Bár az אַלְפִים jelentheti a törzs egy alegységét (Bír 6,15; 1Sám 10,19; 23,23), mégis a jelölt egység mindenképpen nagyobb a családnál vagy a sátorcsoportnál, mint ahogyan azt Petrie gondolta. Az אַלְפִים a nemzetség (מִשְׁפָּחָה) szinonimája, amely a családnál nagyobb szociális szerkezetet jelölt (Józ 7,14).²⁸ 4Móz 1,16-ban és 10,4-ben az אַלְפִים – Albright szerint – a törzs szinonimája, bár ebben az esetben valószínűbb inkább a törzsön belüli hadi egységekre gondolni. A Petrie megoldását kissé módosított formában védő kutatók nem tudnak mit kezdeni a lévíták nagy számával.

Súlyos érv Mendenhall, Noth és Humphreys teóriája ellen az is, hogy magyarázat nélkül marad az אַלְפִים meglehetősen egyenetlen eloszlása a törzseken belül. 4Móz 26 szerint Rúben törzsében az אַלְפִים-enkénti átlag 16, míg ez Issakár törzsében csupán 5. Ha helyes lenne a módszer, akkor ennek az összegnek nagyjából egyeznie kellene. Ehhez Issakárban kevesebb kellene hogy legyen az אַלְפִים-ek száma, ám éppen ellenkező

²⁵ Wenham: *i. m.* 30.

²⁶ Uo. 30–31.

²⁷ L. a 4.1.2. függelék.

²⁸ Albright: *Administrative Divisions of Israel and Judah*. 21., 10. lábjegyzet. A héber אַלְפִים alkalmazásához hasonló jelenséggel találkozunk egy másik kifejezés esetén: a לָאֵם – *törzs, nép* asszír megfelelőjének jelentése 1000 (*limu*). L. még Davies: *Mathematical Conundrum*. 461.

képet kapunk: Rúben 43 אֶלֶף-ből, Issakár pedig 64 אֶלֶף-ből áll. De kifogásolható a se-regek igencsak csekély száma is. Az is feltűnő, hogy a 4Móz 1 és 26 szerint különbözők ugyanazon törzsek felosztása a két népszámlálásban. Így pl. Issakár 4Móz 1-ben 54 אֶלֶף és 400 harcosból áll, míg 4Móz 26-ban 64 אֶלֶף, de csak 300 harcos tartozik hozzá. Hasonló jelenséggel találkozunk Dán és Áser törzsében. Míg Mendenhall, Noth és társai felhoznak néhány példát annak alátámasztására, hogy nem kell a kis csapatlétszámot furcsállni az ókori közel-keleti kontextusban, elhallgatnak sok más példát, ami inkább azt bizonyítja, hogy valójában nem kizárólagos jelenség a kis csapatokra való felosztás.²⁹

Humphreys matematikailag igazolni vélt megoldásában ugyanúgy megvannak a sajátos nehézségek. Helyes-e feltételezni, hogy a lévíták egész Izráelnek 1/11-ét képezik? Lehetett ez az előbbi átlagértéknél jóval kevesebb (l. pl. Simeon törzse, amely Júdánál több mint háromszor kisebb 4Móz 26 szerint), vagy akár több is, és ez a Humphreys eredményére nagy befolyással van. Kérdés, hogy miért csak a 273-as számot veszi komolyan, amikor a szöveg 22 273-ról beszél? Valószínűleg ez vezet arra a téves következtetésre, hogy a listán feltüntetett 5550-es összeget akkor kapjuk, ha a családonkénti férfiak száma 8–9.³⁰ Ha ehhez hozzászámoljuk a család nőtagjait (még egyszer 8–9), nem kevésbé lesz irracionális ez az eredmény, mint az, amelyet Humphreys el akart kerülni. Humphreys azzal érvelt az adatok megbízhatósága mellett, hogy népszámlálásban pontos adatokra kell gondolni, ám nem valószínű, hogy ez a gondolat minden esetben érvényesíthető. Bármennyire hangsúlyozzuk is ezt a pontosságot, az mindenképpen egyértelmű, hogy a számokat legalább kikerekítették.³¹ És ha valóban erről van szó, meglepő, hogy többnyire a legközelebbi 100-ra kerekítettek és csak két esetben 50-re, ill. 30-ra. Az אֶלֶף-nek ez a fajta értelmezése kérdéseket vet fel Numeriben később is (pl. 4Móz 31). De ha elfogadnánk is azzal a feltételezéssel együtt, hogy a lévíták אֶלֶף-enkénti megosztása sajátos munkakörükkel kapcsolatos, továbbra is érthetetlen marad egy megdöbbentő tény: Lévi törzsében valami nincs rendben, mert a 30–50 évesek összlétszáma a Humphreys módszere szerint nagyobb (!), mint az összes lévíták száma. Úgy gondolom elegendő kifogás merült fel ahhoz, hogy ezt a megoldást legjobb esetben erősen kérdésesnek minősítsük.³²

Clark és J. Wenham módszere kevésbé mutatja az előbb említett hiányosságokat, bár ott is elmarad a hipotézis igazolása. Nem világos. pl., hogy miért jelentene hadi egységet a ha'me, és még inkább kérdéses marad ez a nézet egy másik érv miatt. 4Móz 1-ben arról olvasunk, hogy a törzseket nemzetségenként, családonként és személyenként (אָהֳלֵי) kellett megszámlálni. Clark és Wenham esetében ezt a személyességet teljesen felváltja a csoportként való értelmezés. Ismételten megjegyzendő, hogy a Pentateuchos más helyeken is beszél a 600 000-ról, nemcsak úgy, mint hadtestről, hanem mint személyekről, férfiakról. Ez az összeg továbbra is előfordul más olyan bibliai helyeken, ahol adományokról van szó (pl. 2Móz 38,25–26). Nem valószínű tehát, hogy

²⁹ Ezzel kapcsolatban lásd Davies: *Mathematical Conundrum*. 464 (41. jegyzet) a Mari levelekhez fűződő megjegyzéseit. Ezek a szövegek 400–500 harcosból álló katonai alakulatokról, egységekről beszélnek.

³⁰ L. Humphreys táblázatát a Függelékben (4.1.4). Humphreys matematikai tévedéseiről lásd még McEntire: *A Response to Colin J. Humphreys*. 262–264.

³¹ L. pl. Fouts: *A Defence of Hyperbolic Interpretation of Large Numbers in the Old Testament*. 382.

³² Humphreys későbbi válasznak szánt cikkében sem oldja meg ezeket a kérdéseket (L. Humphreys: *The Numbers in the Exodus from Egypt. A Further Appraisal*).

a Clark és a Wenham módszere megegyezett volna a Numeri census listáit szerkesztők módszerével.

2.5. A Numeri adatainak „számmisztikus” értelmezése

A census listáinak magyarázatában egyes írástudók a gematria területén keresték a megoldást. Holzinger például felfigyelt arra, hogy ha a בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (4Móz 1,2) kifejezés betűinek számértékét összeadjuk, akkor 603-hoz jutunk. Az 550-nel kapcsolatban Holzinger két lehetőségre utalt: a 4Móz 1,2 és 45 kombinációjában a כָּל-זָכָר לְכָל-יָצֵא צְבָא az 551-es eredményre vezet, amelyből ha leszámítjuk Mózes személyét, megkapjuk a kívánt összeget. Egy másik lehetőség az lenne 4Móz 1,45 esetében, hogy előnybe részesítjük a Szamaritánus Pentateuchos szövegvariánsát, amely a לְבֵית אֲבֹתָם helyett a לְצְבָאָתָם (csapatról csapatra) kifejezést használja. Ennek a számértéke 563, azaz az 550-nél Mózes és a 12 népszámlálásért felelős törzsfő összegével (13-mal) több. Ami a 601 730-at illeti, a számösszeg a כִּל-רְשִׁיאַ וְעַתָּה és a כִּל-פְּרִי עֵרְתָה betűinek summájából ered.³³ Böhl és De Koning hasonló módszerben kereste a megoldást. De Koning feltételezése szerint a gematria volt az írástudók módszere, amikor egy már nehezen kiolvasható szöveget kellett másolniuk. Mivel itt a listákon a számokat jelölő szavak nem voltak eléggé nyilvánvalóak, a Numeri hagyományozói is ehhez a módszerhez folyamodtak.³⁴ Ezzel tulajdonképpen mindegyik magyarázó arra a következtetésre jut, hogy a rekonstruált számoknak igazából nem sok köze van a valósághoz, hanem csupán szimbolikus értékűek.

Albright számol azzal a lehetőséggel, hogy ez a módszer nem volt ismeretlen a papi író előtt, mert alkalmazták azt, mind a Szargon korabeli Mezopotámiában, mind pedig a hellenista korban.³⁵ Bár ő kijelenti, hogy valami alapjuk csak kell hogy legyen ezeknek a számadatoknak. E. W. Davies szerint a gematriának tiszta formái ismeretlenek az Ószövetségben és az csupán a Kr. e. 2. századtól kezd elterjedni. Hasonlóképpen utal arra is, hogy a keresett számértékekhez más kifejezésekből is eljuthatunk.³⁶ Természetesen a Holzinger és a vele egy véleményen levők magyarázata nem tud mit kezdeni a törzsek különböző számadataival.

Ezt az utóbbi nehézséget úgy tűnik, hogy sikerült legyőznie Heinzerlingnek egy újonnan megjelent tanulmányában, amelyben bár nem a Holzinger-féle gematria eszközéhez folyamodik, tanulmányának jellegéből fakadóan mégsem véletlen, hogy ebben a csoportban említik.³⁷ Bálám próféta kérdéséből indul ki: „Ki számlálhatja meg Jákób porát és Izráel negyedrészének számát?” Heinzerling szerint ezt nem kell feltétlenül olyan retorikus kijelentésnek értelmezni, amely Izráel nagyságára akar rámutatni. Ugyanis a Numeriben többször is olvasunk arról, hogy valaki „megfejt” Izráel számát. Sokkal inkább talánynak kell tekinteni ezt a kijelentést. Azaz a Bálám-perikópák szerzője tudatában volt annak a titkos kódnak, amivel Izráel számát meg lehet fejteni. A megfejtés két kulcsszáma a 273 és 1365 (4Móz 3,46.50). Feltűnik neki, hogy a 43 730-ban és a 45 650-ben a 73 és a 65 közös ezzel a számpárral. Első lépésként azt ajánlja,

³³ Holzinger, 5–6 és 134.

³⁴ Gispén: *Numeri*. 32–33.

³⁵ Albright: *Administrative Divisions of Israel and Judah*. 21., 11. lábjegyzet.

³⁶ E. W. Davies: *Mathematical Conondrum*. 453. L. J. J. Davies: *Biblical Numerics*. J. J. Davies véleménye is az, hogy a betűk számértékként való olvasata görög hatásra jelentkezik a késő hellenisztikus korban. Az ugarti szövegekben, a Siloám-feliraton, a Mésa király sztéléjén is kiírva és nem rövidítve találjuk a számokat.

³⁷ Heinzerling: *Bileams Rätsel*. 404–415.

hogy távolítsuk el az utolsó nullát a 24 számjegy végéről.³⁸ A táblázatban van két dupla számadatunk: Efraim 4Móz 1-ben és Gád 4Móz 26-ban, ill. Naftali 4Móz 1-ben és Áser 4Móz 26-ban. Annak a valószínűsége, hogy két dupla számadat 24 összegben belül felbukkan, roppant kicsi. Negyedszer megállapítja, hogy a százás számjegyek gyakorisága a két listában igen közel áll egymáshoz.³⁹ E két utóbbi megállapításból azt feltételezi, hogy a százás számjegyek gyakorisága eredetileg azonos volt, de a dupla számjegyeket úgy helyezték el a listán belül, hogy ez ne legyen feltűnő. Ahhoz, hogy két olyan listát kapjunk, amelyben a százás számjegyek azonos gyakorisággal fordulnak elő, két műveletet kell elvégezni. Hagyjuk el a két dupla közül egyiket mindkét táblázatban (Naftalit 4Móz 1-ből [4-es számjegy] és Gádot 4Móz 26-ból [5-ös számjegy]). Másodszor hajtsuk végre a következő helyettesítést: 4565 (Gád) – 1365 (kulcsszám) = 3200 a 4565 helyett, és 4373 (Rúben) – 273 (kulcsszám) = 4100 a 4373 helyett. A két listában így a százások száma megegyezik. Hasonlóképpen feltételezi, hogy nemcsak a százások, hanem az ezresek száma is azonos sűrűséggel fordult elő. Heinzerlingnek feltűnő, hogy a középső számjegypárok (százások és ezresek)⁴⁰ között dupla a 05, 22, 27, 44, 54 és 65. A számjegyeket a két listában egymással párosítja és növekvő sorba állítja a százások szerint úgy, hogy ezek a duplák is találjanak egymással.⁴¹ Az így kapott táblázatban a százások minden esetben, az ezresek pedig hat esetben azonosak. Heinzerling itt felteszi a retorikus kérdést: lehet-e véletlen, hogy ez a hat szám ennyire szimmetrikusan oszlik meg 4Móz 1 és 26 között, hogy mindkettőben csak egy-egy található belőlük? A két egymás melletti oszlopot egy utolsó lépésben úgy helyezi el, hogy a két egymás melletti számjegyből a nagyobbik a bal oldalra kerüljön. Ezek után a bal oldali számjegyből kivonja a jobb oldalt, aminek eredménye a 4.1.5. táblázatban látható (3. lépés). A különbségek így kapott végeredménye 14 600, azaz 40×365 , azaz a pusztai vándorlás ideje.⁴²

Túl a Heinzerling megoldásának merőben indokolatlan, bonyolult és főleg spekulatív jellegén, kérdéses marad saját módszerén belül az esetenkénti önkényes döntése.⁴³

³⁸ L. 4.1.5. táblázatot a Függelékben (1. lépés).

³⁹ Így 4Móz 1-ben, 4Móz 26-ban a következő számjegysűrűséget találjuk: 0 (0.0), 1 (0.0), 2 (1.1), 3 (1.1), 4 (4.3), 5 (3.4), 6 (2.1), 7 (1.2), 8 (0.0), 9 (0.0).

⁴⁰ Heinzerling a tízes, ill. százás kifejezéseket használja, mert a záró nullát már elhagyta a számjegyeknél. Én itt megmaradok a százás, ezres, tízezes számjegy elnevezésnél, hogy elkerüljem a további magyarázkodást. A tízezes az első számjegy, ezres a második, százás a harmadik.

⁴¹ L. 4.1.5. táblázatot (2. lépés).

⁴² A két oszlopban ez a következőképpen oszlik meg: 170×365 és 130×365 . A 17 és a 13 a אָדָר הַחֵדָּשׁ hitvallásnak a számértéke (a א- t hol 1-nek, hol meg 10-nek számolják), amely két kulcsszámjegy az Ószövetség egy bizonyos elemzésében. Az ún. logotechnikus vagy numerikus strukturanalízis lényege, hogy kisebb-nagyobb kompozíciók a bibliai szövegben, a mondat felépítése, szavak száma egy perikópán belül stb. ezeknek a számjegyeknek kombinációi. Ennek a metodusnak képviselői többek közt C. Schedl (*Baupläne des Wortes. Einführung in die biblische Logotechnik*. Wien 1974.) és C. J. Labuschagne (l. pl. a *De literairkritische methode* című cikkét [in: A. S. van der Woude (szerk.): *Inleiding tot de studie van het Oude Testament*. Kampen 1986., 2. kiadás], illetve Labuschagne Deuteronomium kommentárját a holland *Prediking van het Oude Testament* sorozatban). A módszer egyébként nem talált lelkes fogadtatásra a bibliatudósok körében. Bár ettől eltérő, bizonyos pontokon azonban mégis hasonló módszer, amely emlékeztet a kabbalizmus módszereire, megtalálható pl. Ivan Paninnál is, aki a 7-es számot tekintette a kompozíciók alapjának. Panin úgy gondolta, hogy ez a megdöbbenő 7-es alapú szerkezet az Írás inspirációját is bizonyítja. Panin nézeteinek rövid ismertetését és kritikáját l. Davies: *Biblical Numerics*. 36 s. köv.

⁴³ A Bálám-idézet értelmezésére itt nem térhetek ki részletesen. A kérdés költői (hiperbolikus) jellege sokkal valószínűbb, mint az, hogy talánnyal lenne dolgunk. Ebbe az irányba utal a két hasonlat: a „por”, illetve a „Jákób negyedrészének száma”. Egyébként is Heinzerling eredménye nem Izrael számának a titkát fedi fel, hanem egy, a pusztai vándorlás idejét jelölő szimbólumhoz vezet. De ha igaza lenne is Heinzerlingnek, hogy itt talány van dolgunk, akkor azt is észre kellett volna vennie, hogy nemcsak Izrael számának a megfejtése hangzik el másutt a Numeriben, hanem a 40 éves vándorlás ideje is. Így ha az előzőt nem lehet Bálám talánya témájának

Akárcsak Humphreys, ő is különösen kedveli a pontos számokat, de mi indokolja azt, hogy éppen ebből induljon ki? Heinzerling azt is vallja, hogy a számok szimbolikus jelleggel bírnak, aminek a valósághoz kevés köze van, és tanulmányának végül is ez a következtetése, ám mégis, amikor a nullákat eltávolítja az ötjegyű számok végéről, arra hivatkozik, hogy ez a lépés azért jogosult, mert – amint már sokan rámutattak – a számok irrealisztikusan nagyok.⁴⁴ Kérdés az, hogy mi köze van a realitásnak a szimbolikához Heinzerling modelljében? Továbbá úgy tűnik, hogy 2Móz 12,27; 38,25–28; 4Móz 11,21, de ugyanúgy 4Móz 2–3 ezt az összeget valójában létszámként értelmezi, és nem kódként a 600 000-t. Heinzerling vallja, hogy a 4565 és a 4373 számok a többinél „valamivel pontosabbak”, ezért különös figyelmet érdemelnek.⁴⁵ Ám ha ez azt jelenti, hogy valamikor a többiek is pontosabbak voltak, akkor eleve kérdéses marad az eredmény, amely csak akkor áll, ha mindegyik szám a mostani formájában talál. Valóban igaz az, hogy feltűnő két dupla számadat előfordulása? Talán nem is annyira, ha azzal számolunk, hogy ezek a számadatok – amint azt a sorvégi nullák is igazolják – kikerekítettek, ami azt jelenti, hogy eredetileg nem feltétlenül egyeztek meg egymással. Indoklás nélkül marad, hogy miért kell a dupla számadatot kiiktatni, és miért éppen úgy, ahogy azt Heinzerling teszi. Hasonlóképpen nem érthető, hogy milyen alapon feltételezhető a százasrendű számjegyek azonossága a két listában. Ha a számjegyek kikerekítettek, akkor ez a lépés is teljesen indokolatlan. Úgy tűnik, arról is megfeledkezett, hogy az ókori szerzők valójában nem táblázatokkal és arab számokkal dolgoztak, így egy komoly gyakorlati nehézsége is van annak a feltevésének, hogy ezeket a műveleteket valaki így végrehajthatta. A 3. lépésre már nehéz is kérdéseket feltenni, és pedig a sorozatos zsonglőrözés miatt, mert Heinzerling amúgy sem igyekszik választ adni rájuk. Munkája egyetlen nagy, alapjában és következtetéseiben bizonyít(hat)atlan kompozíció. A tudományosság megkívánná azt, hogy esetenként általánosan elfogadott konvenciókra építsen, ám erre itt aligha kerül sor. Eredményeit nem lehet ellenőrizni, így az igazi párbeszéd lehetősége eléggé kérdéses marad.

2.6. A Numeri adatainak asztronómiai jelentése

Az előzőnél valamivel kevésbé bonyolult Barnouin magyarázata, aki a Numeri listát a szerző babiloni matematikai ismereteivel, majd később babiloni asztronómiai szak tudásával hozza összefüggésbe.⁴⁶ A számadatok bizonyos fölösleges nullák elhagyásával az égitestek periódusaival, az év napjainak a számával hozhatók kapcsolatba. Benjámin törzslétszáma 100×354 , azaz a holdév napjai számának százszorosa. A magyarázat kissé bonyolultabb a többi törzs esetén: így pl. $4\text{Móz } 1\text{-ben } \text{Issakár } (544) + \text{Efraim } (405) = \text{Manassé } (322) + \text{Dán } (627) = \text{Naftali } (354) + \text{Áser } (415) = 949$, azaz a napév napjainak (365) és a Vénusz periódusának (584) az összege. Hasonlóképpen a végösszegben szereplő $355 (603\ 550)$ megegyezik a hosszú holdév napjainak a számával, míg a $173 (601\ 730) = 355 - 2 \times 91$ (91 a napév negyedrésze). A 6000 pedig megfelel a $2 \times 365 + 378$ (a Szaturnusz periódusa) + 2257 (a Merkúr, Vénusz, Mars, Jupiter, Sza-

tekinteni, akkor ugyanolyan kevésbé lehet annak tekinteni a 40 éves vándorlás idejét is, ahová Heinzerling végül is eljut.

⁴⁴ Heinzerling: *Bileams Rätsel*. 406.

⁴⁵ Idézve: „etwas genauer angegeben sind dan die übrigen”. Mivelhogy a 73 és a 65 ezekben is előfordul, Heinzerling szerint ez visszamenőleg is indokolja, hogy a 273 és az 1365 kiválasztásánál helyesen döntött (*Bileams Rätsel*. 408., 13. jegyzet és 414.). Ám a logikában ezt inkább körkörös érvelésnek neveznék.

⁴⁶ Barnouin két cikke a *Remarques sur les tableaux numériques du livres de Nombres* (351–364.) és a későbbi *Le recensement du livres des Nombres et l'astronomie babylonienne* (280–303.). Itt ez utóbbiról lesz szó.

turnusz periódusainak összege). Az e mögött rejlő teológia arról akar meggyőzni, hogy Izráel az Ábrahámnak adott ígérethez híven megszorodott, mint az ég csillagai. Míg a menny JHVH lakhelye a csillagok, nap és hold társaságában, a földi sátor Izráel Istenének földi otthonát szimbolizálja az ő népe között.⁴⁷

Bár vonzó a Barnouin véleménye, nem valószínű, hogy megfelelő magyarázatot nyújt a népszámlálás listáira. Mint Davies is utalt rá, teljesen önkényesen válogat az asztronómiai lehetőségek között. Nem indokolja meg, hogy pl. az 1879 számértékben miért csak a Merkúr, Vénusz, Mars és Jupiter periódusszámait kell összeadni, és miért marad ki a Szaturnusz.⁴⁸ Ha abból indulunk ki, hogy a szöveg Barnouin szerinti teológiája üzenet is akart lenni az olvasókhöz, akkor kérdés az, hogy valaki tudatában volt-e ennek a bonyolult számításnak, amikor ezeket a szövegeket böngészte vagy hallgatta. Emellett az a módszer is megkérdőjelezhető, ahogy ő ezekhez az eredményekhez jut. Miért egyszerű egyik esetben (pl. Benjámin törzse) felfedni a „titkot”, míg más esetben különleges kombinációkra van szükség ahhoz, hogy az eredmény nyilvánvaló legyen? Mindez inkább azt bizonyítja, hogy nem szándékos szerkesztéssel, hanem véletlenszerű egybeeséssel van dolgunk.

2.7. A Numeri adatai etiológiai jellegűek

Budd szerint a census listáinak szerzője rendelkezett bizonyos adományokkal kapcsolatos adatokkal (2Móz 38,25–26). A 100 talentum és 1775 siklus magyarázatához a szerző beszorozta ezt az összeget a későbbi fogság utáni kor templomadójával, a fél siklussal és így jutott a 603 550-es végeredményhez. A szerzőt tehát bizonyos fokig etiológiai indítékok motiválták a listák megszerkesztésében.⁴⁹

Budd helyesen látta, hogy összefüggés van az adománylisták és a census regiszterei között. De módszerében főleg az kifogásolható, hogy ezzel a magyarázatával csak a(z egyik) teljes összegre ad magyarázatot, de nem a törzsek egyenkénti adataira, sem 1Móz 26-ra. Hasonlóképpen bizonyítatlan marad feltételezése az adománylista kronológiai elsőbbségéről. A népszámlálás teljes részletessége, valamint az a tény, hogy ez két ízben történik teljesen különböző értékekkel, megkérdőjelezi ezt a hipotézist. Inkább arra enged következtetni, hogy a népszámlálás adataihoz rendelték az adót és nem fordítva. Így olvasható ez 2Móz 38,25-ben is, amelynek szerzője a népszámlálás eredményéből következtet az adóra és nem fordítva.⁵⁰

2.8. A Numeri adatai retorikai jelentőségűek (hiperbolikusak)

Az előző próbálkozásoktól eltérő megoldást javasol Vasholz. A magyarázat kulcsát ő nem a kifejezések új értelmezésében keresi, nem is valami bonyolult matematikában, hanem azt javasolja, hogy osszuk el a népszámlálás végösszegét 10-zel. Az így kapott 60 355 (ill. 60 173) végösszeg jobban összeegyeztethető a 22 273 elsőszülött számával. Vasholz szerint az ókorban ez volt egy módja annak, hogy a számokat nagyobbaknak

⁴⁷ Hasonlóképpen Milgrom (*Numbers*. 338.), bár ő hajlik arra, hogy ezt a nézetet más módszerekkel kombinálja.

⁴⁸ Davies, “Mathematical Conundrum”, 458. Bár nem lehet pontosan tudni, hogy mikortól kezdve ismerték a babilóniaiak ezen égitestek periódusait (amely ismeretnek hatását feltételezi Barnouin a pápi író esetében), egyértelmű utalások ebbe az irányba csak a Kr. e. 3. századból származnak, azaz jóval a 4Móz 1 és 26 létrejötte utáni korból (l. Davies, “Mathematical Conundrum”, 459.).

⁴⁹ Budd: *Numbers*. 8–9.

⁵⁰ A 2Móz 38 és Num 1-gyel kapcsolatos kronológiai kérdésekről l. a 54. jegyzetet.

tüntessék fel, mint amekkorák valójában.⁵¹ Hasonló megoldást ajánl Ashley is, aki úgy véli, hogy ennek az utolsó nullának az elhagyása könnyebben magyarázható lenne szövegromlással, ha a héber a kiírt számok helyet jeleket használt volna. Ám erre semmi bizonyítékunk nincs, de jobb híján, kis habozással ő is e megoldás mellett foglal állást.⁵² E két magyarázó közül azonban egyik sem indokolja és vezeti le döntését. A fő irányelv a 22 273 elsőszülött száma, és úgy tűnik, hogy ennek a 60 355-höz viszonyított aránya tette vonzóvá ezt a megközelítést. Ám nem adnak magyarázatot arra, hogy miért éppen a 10-es az, amivel osztani kellene.

Fouts még mindig ebben a hermeneutikai tartományban mozog, amikor az ószövetségi számadatok hiperbolikus jellegére hívja fel a figyelmet, utalva egyúttal a hiperbolák retorikai szerepére is.⁵³ Fouts számára nem a számadatok mennyisége, értéke a fontos, hanem inkább az a tény, hogy ezek egy bizonyos teológiai üzenetet akarnak továbbítani.

3. Egy újabb próbálkozás

Úgy tűnik, hogy az eddig felvázolt modellek a népszámlálás listáinak értelmezésére túl sok ponton megtámadhatók ahhoz, hogy egészében elfogadhatóknak tekintsük őket. Kivétel ez alól bizonyos mértékben a legutoljára bemutatott opció, amely azonban bizonyítás nélküli hipotézis marad. Az elkövetkezőkben tárgyalt újabb próbálkozás annyiban nem új, hogy ehhez az utóbbihoz kapcsolódik, ám nem marad el a döntés megokolása és az eredmény levezetése sem. A terjedelem korlátozása végett itt főképpen az lesz a cél, hogy a census számadatainak értelmezésére és üzenetére derüljön fény és nem annak történelmi lehetőségére (igazságértékére). Így elsősorban nem arra keresem a választ, hogy a bemutatott megoldás mennyire valószínűsíthető a Numeriben bemutatott történelmi keretek között, vagy hogy régészetileg mennyire valószínű az, ami a megoldásból következik. Inkább arra szeretnék rávilágítani, ami véleményem szerint a kulcsot adja a népszámlálás adatainak és az ahhoz kapcsolódó üzenetnek a megértéséhez.

Induljunk ki abból a megfigyelésből, ami már elhangzott, hogy a számok rendkívül nagyok, mégpedig mesterségesen felnagyítottak. Ez adja a gondolatot, hogy a számok mögött valami teológiai koncepciót keressünk. De melyik ez az üzenet? Mit mondanak a számok? Magától értetődik-e, hogy ha a szöveg egy teológiai kérügmát tartalmaz, akkor a számok csak szimbolikusak lehetnek, bármiféle realitás nélkül?

A népszámlálás eredményéhez hasonló adatokról a következő helyeken olvasunk a 2Móz–4Móz-ben:

- 2Móz 12,37 szerint a kivonuláskor 600 000-en indultak el gyalog, csupán férfiak, gyermekeken (és asszonyokon?) kívül (הַגְּבִירִים לְבָר מִנְּטָרָה).
- 2Móz 30,11–16 arról beszél, hogy amikor Mózes Izrael fiait megszámlolja, a csapás (גִּזְרָה) elkerülése végett mindenkinek váltságpénzt kell fizetni életéért (נַפְשׁוֹ בְּכֶפֶר), aki a megszámláltatáson átesett. Ez az összeg, amit szegénynek és gazdagnak egyformán kell adni, ½ siklus volt (1 beka). Ez a fél siklus JHWH-nak szánt

⁵¹ Vasholz: *Military Censuses in Numbers*. 124.

⁵² Ashley: *The Book of Numbers*. 65–66.

⁵³ Fouts: *A Defence of the Hyperbolic Interpretation of Large Numbers in the Old Testament*. 386–387.

áldozat (תְּרוּמָה) volt, és minden 20 éven felüli férfire vonatkozott (שָׁנָה וְיָמֵהָּהָּ (מִבְּנֵי עֶשְׂרִים)).

- 2Móz 38,25–28 a 603 550 megszámlált váltásárpénzének felhasználásáról tudósít; a 100 talentum (= 3000 siklus) és 1775 siklusból készültek a sátornak bizonyos kellékei. Itt is arról olvasunk, hogy a megszámláltak csak a 20 éven felülieket tartalmazták.⁵⁴
- 4Móz 11,21 szerint 600 000 gyalogos (רַגְלִי) az a nép, amelynek JHVH az eltartását ígéri.
- 4Móz 14,29 hangsúlyozza, hogy a 20 éven felüli megszámláltak a pusztában fognak meghalni engedetlenségük miatt.

Több helyen is szó van tehát a 600 000-ról. Három esetben azt is megtudjuk, hogy ez a 20 éven felüliek számát jelöli, illetve további két esetben arról, hogy csak a férfiakat. Egyik sem említi a felső korhatárt, így valószínűleg nem helytelen az a következtetés, hogy a lista nemcsak a 20–60 (?) esztendő kategóriát jelölte. A népszámlálás nem egyszerűen adománygyűjtés céljából rendeltetett el, mert a szövegek az adományt mindig másodrangúnak tekintik, nem célnak. A cél a sereg felmérése volt. De miért a nagy számok? Mi ezeknek az üzenete?

Azok a kutatók, akik ezt a kérdést felvetették, azt a teológiai üzenetet vélték felfedezni a számok mögött, hogy a szerző ilyen formában akarta elmondani, hogy az Ábrahámnak adott ígéret beteljesedett, hogy JHVH hűséges maradt ehhez az ígérethez. Ezt a gondolatot mindenesetre több helyen hangsúlyozza az Írás (1Móz 15,5; 24,60; 1. még 1Krón 12,22; 21,3). Ám lehet, hogy jó ennél tovább menni, tekintettel arra, hogy itt nemcsak egyszerűen népszámlálásról van szó, Izráel nagyságáról, hanem a hadakozásra alkalmasok számbavételéről. 3Móz 26,8-ban arról olvasunk, hogy ha Isten rendelése szerint jár Izráel, akkor a hadban közülük ötven százat űznek el, százan pedig tízezret. 5Móz 32,30 szerint egy űz ezret és kettő tízezret (vö. még Józ 23,10; 1Krón 12,14; 2Kir 6,16). 3Móz 26,8 a teológia nyelvén azt jelenti, hogy a harcban egyetlen izráélita húsz helyett, vagy száz helyett áll. Egy ilyen harcos felér száz másikkal. Nyilvánvalóan ez képletes beszéd. A húsz, száz vagy ezer nem pontos értékeket jelölnek, hanem egy koncepciót hordoznak. Ha azonban ezt lefordítjuk a cenzus nyelvére, ahol az adminisztrációnak megfelelően valójában pontos adatokat várunk, akkor felmerül a kérdés, hogy nem az a gondolatot ültette-e át a szerkesztő a népszámlálás eredeti listáiba és nem azt akarta-e elmondani, hogy az a megszámlált sereg valójában *több annál, mint aminek látszik*? A számok egy népszámlálás adatai, de megtoldva egy bizonyos üzenettel. Azt hiszem a 4Móz 1 és 26 céljától ez nem idegen, főleg ha arra gondolunk, hogy egy egykori adminisztrációs dokumentum egy későbbi korban egy közösséget akart megszólítani.⁵⁵

⁵⁴ A szövegben itt egy időrendi nehézséggel találkozunk. 2Móz 38 szerint ugyanis a váltásárpénzt a sátor készítésére használták, ami feltételezi, hogy a népszámlálás már megtörtént, a sátor pedig még nincs kész, 4Móz 1,1 pedig arról beszél, hogy a népszámlálás időben később történik, a sátor pedig már áll. Vagy a 2Móz 38 listáját kell anakronizmusként értelmezni (azaz a szerző a 4Móz 1 ismeretében visszavetítette a cenzusnak megfelelő összeget egy korábbi időszakba), vagy a 4Móz 1-ben leírt események valójában korábban, a sátor felállítása előtt történtek (vö. 4Móz 7,1 s. köv.).

⁵⁵ Hasonló jelenséggel találkozunk többek között az asszír királyi sztélék feliratain. Az asszír király győzelmét és dicsőségét az ókori szerző a hadizsákmány fokozásával akarta kifejezni. Ez történhetett úgy, hogy teljesen fiktív számadatokat használtak, hogy egy meglévő valós értéket sokszoroztak. Némely esetben azonban megmaradt az eredeti (valós) számadat, sőt olyan is van, hogy a valós a hiperbolikussal ugyanazon feliraton van jelen (l. erről részletesebben Ungnad: *Die Zahl der von Sanherib deportierten Judäer.* 199–202.; A. Millard: *Large Numbers in the Assyrian Royal Inscriptions.* 213–222.; M. de Oderico: *The Use of Numbers and Qualifications in the*

Kérdés azonban, hogy hol válik el egymástól a teológia és az adminisztratív pontosság? Melyik az a szám, amivel itt beszorozta a szerkesztő a listákat, hogy „nagyobb mutasson”, hogy alkalmas legyen üzenetének elmondására? Hány ellenségnek „fel-le meg” egy izráelita?

A kérdés lehetséges megoldását 4Móz 31-ben találjuk meg. Ha abból indulunk ki, hogy ez a rész a 4Móz 1-gyel és 26-tal közös eredetű, és hogy a szerző mindkét részben ugyanazzal a módszerrel dolgozott, akkor igen érdekes következtetésre jutunk. 4Móz 31-ben a moábitákkal vívott háborúban ejtett zsákmányról és annak elosztásáról olvasunk beszámolót.⁵⁶ A rendelkezés szerint a zsákmányt előbb két részre osztották a hadakozók és az otthon maradtak között (31,27). Egyik félből 500-ból 1 a papokat illette, másik félből 50-ből 1 a lévítáknak jutott úgy, hogy a papok végül az egésznek az ezredét, a lévíták meg a századát kapták, mint felemelt áldozatot. És itt van a kulcs. Feltűnő ez az elosztás, mert 4Móz 18,21–29 szerint a lévíták mindennek a tizedét kapták felemelt áldozatként (vö. még 3Móz 27,32), a papok pedig ennek is a tizedét, azaz az egésznek a századát. Mit jelent ez itt? Hogy a papok és lévíták részét meg kell toldani egy nullával? Tekintettel arra, hogy a számok itt is ugyanolyan nagyok, mint 4Móz 1-ben, inkább arról van szó, hogy osztani kell a teljes összeget 10-zel, azaz el kell hagyni az utolsó nullát. Ennek a végeredménye, hogy így a papok és a lévíták valóban az őket megillető részhez jutnak, a századhoz, ill. a tizedhez.

Következésképpen az a számjegy, amivel a 4Móz 31, valamint a 4Móz 1 és 26 szerkesztője dolgozott a 10-es számjegy. Ezzel szorozta be a census listáit ahhoz, hogy üzenetét „számokba foglalja”. Ha most ezt az eredményt alkalmazzuk a censusra, akkor az első esetben 60 355 húsz év feletti személyhez jutunk, a második esetben pedig 60 173-hoz. Ebből következtetve a teljes izráeliek száma kb. 160–170 000 volt.⁵⁷

De akkor mi lesz a 100 talentum és 1775 siklus adománnyal, azaz a 301 775 siklussal? Mert ehhez az összeghez akkor jutunk, ha a 603 550-et elosztjuk a fejenkénti $\frac{1}{2}$ (= 0,5) siklussal. Nyilvánvaló, hogy ha a 603 550 módosult, akkor vagy az adó végösszegének, vagy a fejenként fizetett összegnek is változnia kell, mert a dolgok egymással összefüggnek. Véleményem szerint nem a 100 talentum és 1775 siklus a módosított szám, hanem a váltságpénz, amit a megszámláltaknak fizetniük kellett. Ez a fizetett összeg nem 0,5 siklus volt, hanem ennek a tízszerese, azaz 5 siklus. Utalhatunk itt a 4Móz 3,46–49-re, mely szerint a 22 273 szám feletti elsőszülött váltságpénze 5 (azaz $10 \times 0,5$) siklus személyenként.⁵⁸

Assyrian Royal Inscriptions. 4 s köv.). Ez az ókori világban egyfajta *irodalmi stílus* volt, amely megfelelt bizonyos irodalmi formáknak. Tehát helye volt ennek a királyi sztéléken, amelyeknek megvolt a maguk ideológiája, de nem használták akkor, amikor adminisztratív nyilvántartásról volt szó, amely megkívánta a pontosságot. A lényeg az, hogy a konvenciókat akkor értették. Ehhez hasonló esetekről olvasunk az egyiptomi királyi emlékoszlopok feliratain is, bár a jelenség némileg eltér az asszír szokásoktól. Itt pl. gyakori a végtelen sokaságra való utalás (COS 2.2B – III. Tutmoszesz, COS 2.4G – Karnak, COS 2.5A – II. Ramszesz), de van olyan felirat is, amely valós adatokat tartalmaz. Az egyiptomi szövegeknél még az is érdekes, hogy ezek a szövegek a fáraót mutatják be úgy, mint aki egyedül felér a megszámlálhatatlan sokasággal (COS 2.2B), vagy mint akinek az istenség segítsége többet jelent, mint százezer emberé (COS 2.5A). Hangsúlyos, hogy ezt a módszert nem kell mai mértékkel mérve kegyes, vagy kevésbé kegyes csalásnak nevezni. Ez egyfajta nyelv volt, amely akkor érthető volt azok számára, akik a királyi adminisztrációt, a krónikákat vagy feliratokat olvasták.

⁵⁶ Lásd a Függelékben a 4.1.6. táblázatot.

⁵⁷ Ennél az eredménynél sem maradhat el a kérdés: miért van az, hogy egyetlen törzs esetében mind a két listában egy 0-tól eltérő zárószámjegyet találunk? Erre a kérdésre nehéz választ találni. Bár a 4Móz 26 esetén a Septuaginta tartalmaz eltérő variánsokat, nem igazolható, hogy a Maszoréta szöveg ezen a ponton téves lenne. (Ugyanaz a két számjegy fordul elő Gerson és Kéhát megszámláltjai között [2750 és 2630]).

⁵⁸ Nem valószínű, hogy a 22 273 csak az exodus után születettek számát jelentené, vagy hogy itt valami kapcsolat lenne a 3Móz 27,6-tal, ahol az egy hónapos–ötéves életkor közötti fiúgyermek JHVIH-nak szentelésekor

Kérdés marad, hogy miként kell értelmezni a lévitákra vonatkozó számadatokat (4.1.3.)? Itt is 10-zel osztani kell? Ennek az eredménye az lenne, hogy 2200 lenne a léviták összlétszáma, illetve 858 azoknak a száma, akik 30–50 év között vannak. Ebben az esetben a 273-at akkor állapította meg a szerző, miután beszorozta a léviták számának végösszegét 10-zel. Ám meglehet, hogy a 22 000 és a 8580 valós számadatnak tekintendő. Amint már láttuk, ebben a szövegösszefüggésben mind az elsőszülöttek száma, mind az érettük fizetett adomány más normák szerint íródott, mint a cenzus listája. A más funkció jelentheti azt is, hogy *más* a hozzá kapcsolódó teológiai üzenet. Emellett fontos itt hangsúlyozni, hogy a léviták számával kapcsolatos összeg nem a 20 éven felülieket, hanem a teljes férfi létszámot jelöli 1 hónapostól felfele. Így a második adat (30–50 évig) valójában jobb viszonyítási alapot ad a Num 1-hez. Ebből a gondolatmenetből az következne, hogy a léviták törzse volt a legnagyobb a 13 között.⁵⁹

Természetesen továbbra is kérdés marad még mindig, hogy feltétlenül Mózes korabeli cenzus adatai-e ezek és mekkora annak a valószínűsége, hogy kb. 160–170 000 vándor a Mózes vezetésével elhagyja Egyiptomot, végigjárja a pusztát és letelepszik az Ígéret Földjén. A kérdésnek megvannak a régészeti, teológiai problémái,⁶⁰ aminek mé-

kellett 5 siklust fizetni. Egyrészt 4Móz 3,45kk minden elsőszülöttről beszél, felső korhatár nélkül. Ezeknek az elsőszülötteknek barmaik vannak, ami 0–5 éves korban még nehezen elképzelhető. Ezenkívül a 3Móz 27,1kk egy teljesen más gyakorlatról beszél, mint amiről itt szó van, nem az elsőszülöttek megváltásáról. 3Móz 27,8 szerint a család szociális állapota befolyásolta a fizetendő összeget (vö. 2Móz 30,15). 3Móz 27,26 szerint az odaszenteselés parancsa *nem volt érvényes* az elsőszülöttek esetén, akik amúgy is a JHWH tulajdonai voltak.

⁵⁹ Elismerem, hogy a léviták létszámának ilyen magyarázata esetén a sorvégi nullák jelenlétének értelmezése problematikus lesz akkor, amikor az összeget nem a legközelebb álló tízesre, hanem százásra kerekítették. Ám ugyanez a jelenség figyelhető meg 4Móz 31-ben is. A 10-zel való osztás után végül is legtöbb helyen még mindig két nulla marad.

⁶⁰ A honfoglalás klasszikus paradigmáját ma már semmiképpen nem lehet kizárólagos nézetnek nevezni sem az ószövetségi historiográfia kutatásában, sem Szíria–Palesztina régészetében. A számban egyre jobban növekvő elméletek röviden a következőképpen foglalhatók össze.

1) Az albrighi modell (hasonlóképpen G. E. Wright és J. Bright), amely a kívülről érkező Izráel harcias honfoglalásáról beszél, ma már igen kisebbségben van.

2) A régészet ilyen erőszakos honfoglalásra vonatkozó adatainak ártértékelését A. Alt már egészen korán javasolta egy, a Palesztinába való békés beszállás elmélete javára, amely szerint a különböző irányból és helyről beszálló nomád törzsek az ún. szövetségi amfiktióniában egyesültek egy néppé (hasonlóképpen M. Noth).

3) Később a Mendenhall által ajánlott új modell a honfoglalást/uralomváltást a parasztfordalom (inkább kulturális-ideológiai, semmint politikai) hipotézisével próbálta magyarázni, mely szerint a paraszt lakosság a kánaánita városállamok ellen lázadva akarta megszerezni saját kulturális szabadságát (hasonlóképpen Gottwald).

4) Újabb modellek az izráelita lakosságot kánaánita bennszülöttekként értékelik. Ezek az elméletek összefüggenek a Pentateuchos-kritika jelenkori alakulásával, a késői datálással (szemben a tradicionális wellhausenii elmélettel), így a Tórának, mint a fogság utáni közösség dokumentumának ebben a rekonstrukcióban igazából kevés szerep jut. Jellemző ezekre az újabb, főleg régészeti megközelítésekre az is, hogy a legfontosabb kérdés az etnicitás: izráelita-e az a népcsoport, amelynek emlékeiről tanúskodnak a korai vaskorszak fennsíki régészeti leletei? Ha igen, akkor honnan jöttek? Bár az egyenkénti megoldások sokban különböznek egymástól, abban megegyeznek, hogy Izráel egészében vagy részben kánaánita, azaz nem máshonnan érkezett Kánaánba (Finkelstein, Dever, Thompson, Lemche, Whitlam, Ahlström). A honfoglalás kérdésének aspektusaival foglalkozó, lassan átfoghatatlan mennyiségű *áttekintő* irodalom közül most hadt említsem K. L. Younger újabb tanulmányát (*Early Israel in Recent Biblical Scholarship*).

5) Younger munkája a fentiekől eltérően a kérdés újragondolását ajánlja. Szerinte a bibliai dokumentumok adekvát és nem a szó szerinti olvasata (azaz különbséget tenni az Írás történeti és irodalmi jellege között) hasznos forrásszá válik, ha ezt a könyvet a régészeti leletekkel való dialógusban.

6) Megemlíthetjük végül az utóbbi években a hagyományos kronológia ártértékelésére tett kísérleteket is, amely ezt a kérdést nagyban befolyásolja, bár mindeddig igazából nem sikerült megingatni a „tudományos tradíciót”, részben a munkák pionír jellegének eredményeképpen, részben ezen kutatók nem mindig a kellő alaposítást kereső nonkonformizmusának köszönhetően. Egyik ilyen mű P. James et al.: *Centuries of Darkness. A Challenge to the Conventional Chronology of Old World Archaeology*. London, 1991. A másik munka a D. Rohl: *A Test of*

tó bemutatása legalább még egy ekkora terjedelmű dolgozatot igényelne, amire most nem vállalkozhatom. Ezért inkább nyitva hagyom azokat a kérdéseket, amelyekre itt nem lehetett választ adni.

Ez az eredmény nem mond véleményt arról, hogy e számok valóban a honfoglalás korából származnak-e, vagy a későbbi királyság korának, netalán a fogság utáni időszak valamelyik papi archívumának dokumentumai lettek volna. Ennek megítéléséhez másfele is le kell ásni.⁶¹ Az a gond azonban, amire a bevezetőben utaltam, úgy gondolom, hogy itt új megvilágításba került: a Numerin belüli ellentétek feloldhatók, így a számoknak *lehet* történeti értéke (függőben marad a történeti kor és ezzel a számok elsődleges történelmi funkciója is), ám ehhez társul egy teológiai üzenet. Izrael történetírásában (aminek a census is része) egyáltalán nem idegen a kérügmaticus historiográfia alkalmazása, amint azt ékesen bizonyítja többek között pl. a Királyok könyve. A krónika adminisztratív jellegét itt is kiegészíti egy kiértékelő teológia. E nélkül az Ószövetség az ókor más irodalmi hagyatéka mellett valójában múzeumba és nem szószékre illő dokumentum lenne. De éppen ennek a teológiai töltetnek köszönhetően hallgathatjuk, olvashatjuk és hirdethetjük úgy, mint Isten megszólító üzenetét. Az Írás több mint információ, mint archívum. És ez a többlet az, amit a census is megpróbált „számokba foglalva” elmondani.

4. Függelék

4.1. Táblázatok

4.1.1. Petrie, Noth, Mendenhall, Humphreys

4Móz 1					4Móz 26				
Törzs	MSS	אל	>20 év	átlag	Törzs	MSS	אל	>20 év	átlag
Rúben	46 500	46	500	11	Rúben	43 730	43	730	16
Simeon	59 300	59	300	5	Simeon	22 200	22	200	9
Gád	45 650	45	650	14	Gád	40 500	40	500	12
Júda	74 600	74	600	8	Júda	76 500	76	500	7
Issakár	54 400	54	400	7	Issakár	64 300	64	300	5
Zebulon	57 400	57	400	7	Zebulon	60 500	60	500	8
Efraim	40 500	40	500	12	Manassé	52 700	52	700	13
Manassé	32 200	32	200	6	Efraim	32 500	32	500	15
Benjámin	35 400	35	400	11	Benjámin	45 600	45	600	13
Dán	62 700	62	700	11	Dán	64 400	64	400	6
Áser	41 500	41	500	12	Áser	53 400	53	400	8
Naftali	53 400	53	400	8	Naftali	45 400	45	400	9
Összesen	603 550	598	5550	9.3	Összesen	601 730	596	5730	9.6

Time, New York 1996. A könyv újabban magyarul is megjelent. Ismertetését l. Molnár János: *Az Egyiptomból való kivonulás és az új kronológia*. 85. s köv.

⁶¹ Lásd erről röviden a 4.2. függelékét. Természetesen, az a módszer, amit véleményem szerint a Numeri szerzője itt alkalmazott nem általános érvényű és nem alkalmazható minden esetben, ahol az Ószövetségben nagy számadatokról olvasunk. Azt is elismerem, hogy bizonyos esetben az előbb felvázolt, de alkalmazhatóságukat illetően megkérdőjelezett modellek valamelyike helyénvaló magyarázatul szolgálhat.

4.1.2. J. W. Wenham

4Móz 1						
Törzs	MSS	אלופים	מאות	מאות/אלופים	ezredek száma	a מאות eloszlása ezredenként
Rúben	46 500	45	15	3	2	8–7
Simeon	59 300	57	23	2,5	3	8–8–7
Gád	45 650	44	16,5	2,7	2	8–8,5
Júda	74 600	72	26	2,8	3	9–9–8
Issakár	54 400	52	24	2,2	3	8–8–8
Zebulon	57 400	55	24	2,3	3	8–7
Efraim	40 500	39	15	2,6	2	6–6
Manassé	32 200	31	12	2,6	2	7–7
Benjámin	35 400	34	14	2,4	2	8–7
Dán	62 700	60	27	2,2	3	9–9–9
Áser	41 500	40	15	2,7	2	8–7
Naftali	53 400	51	24	2,1	3	8–8–8
Összesen	603 550	580	235,5		30	

4.1.3. A léviták megszámlálása (Mendenhall, Humphreys)

4Móz 3–4								
családnév	összesen	אלף	>1 hónap	átlag	30–50 év össz.	%	אלף	30–50 év
Gerson	7 500	7	500	71	2 750	36,6	2	750
Kéhát ⁶²	8 300	8	300	38	2 630	31,6	2	630
Mérári	6 200	6	200	33	3 200	51,6	3	200
Összesen	22 000	21	1000	48	8 580	39,9	7	1580

4.1.4. Humphreys egyenletének eredményei

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
N _{>20}	150	334	563	858	1251	1802	2631	4004	6757	15015
N _L	27	61	102	156	228	328	478	728	1228	2730

4.1.5. Heinzerling táblázatai

1. lépés		2. lépés		3. lépés		
4Móz 1	4Móz 26	4Móz 1	4Móz 26	nagyobb	kisebb	különbség
4650	4100	3200	4100	4100	3200	(–) 900
5930	2220	3220	2220	3220	2220	1000
3200	7650	5930	6430	6430	5930	(–) 500
7460	6430	5440	6440	6440	5440	(–) 1000
5440	6050	3540	4540	4540	3540	(–) 1000

⁶² Egyes héber kéziratok itt 8600-ról beszélnek (vö. Károli 4Móz 3,28 fordítását, hasonlóképpen az Onkelos, Pszeudo-Jonatán és Neofiti Targumok), a Septuaginta pedig 8300-ról. A 8600 szövegromlásnak tekintendő, mert különben nem jön ki a 4Móz 3,39-ben jelzett 22 000.

1. lépés		2. lépés		3. lépés		
4Móz 1	4Móz 26	4Móz 1	4Móz 26	nagyobb	kisebb	különbség
5740	3250	5740	5340	5740	5340	400
4050	5270	4050	6050	6050	4050	(-) 2000
3220	4560	4150	3250	4150	3250	900
3540	6440	4650	7650	7650	4650	(-) 3000
6270	5340	7460	4560	7460	4560	2900
4150	4540	6270	5270	6270	5270	1000
53650	55850	53650	55850	62050 = 170×365	47450 = 130×365	14600 = 40×365

4.1.6. 4Móz 31 számadatai a moábitákkal folytatott háborúról

	összesen	hadakozóké	Izráélé	papoké	százalék	lévitáké	százalék
juh	675 000	337 500	337 500	675	0,1%	6750	1%
ökör	72 000	36 000	36 000	72	0,1%	720	1%
szamár	61 000	30 500	30 500	61	0,1%	610	1%
leány	32 000	16 000	16 000	32	0,1%	320	1%

4.2. Megjegyzés az Ószövetség más ide kapcsolódó adataihoz

Mennyiben lehetséges Izráél ilyen mértékű megszapordása? Amit itt a 160–170 000-rel kapcsolatosan mindenképpen hangsúlyozni kell az az, hogy 2Móz 12,38 szerint sok „elegy-belegy” (ערב רב) nép is kivonult Egyiptomból Izráéllal egy időben. Hoffmeier szerint ezek Ábrahám utódaihoz hasonlóan Egyiptomban lakó rabszolgák lehettek.⁶³ A 70 személynek ilyen fokú gyarapodásához ez nagyban hozzájárul.

A történelmi valószínűség kiszámolásához emellett még tisztázni kellene azt, hogy hány évet tartott az egyiptomi fogság. Ismeretes az eltérés a különböző versek között. 1Móz 15,16 a 4. visszatérő nemzedékről beszél. Kérdés marad azonban, hogy honnan kezd számolni a negyedik nemzedéket? Ábrahámtól, vagy a fogságban születettektől? Mert 1Móz 15,13-ban már 400 évről olvasunk. Máshol a 2Móz 12,40–41 430 évről beszél. Ám a Septuaginta megjegyzése szerint ez az időszak Ábrahám kánaáni tartózkodását is magába foglalja.⁶⁴ Hasonlóképpen 2Móz 6,16–25 lévita nemzetségtáblázata sokkal rövidebb időt sejtet (Lévitol Mózsig csak 4 nemzedék van, érdekes módon ugyanaz, mint 1Móz 15,16-ban), ám a nemzetségtáblázat, ha történelmileg a valóságot tükrözi is, lehet, hogy nem teljes, azaz kihagyja az egyes generációkat:

Ábrahám → Izsák → Jákób → Lévi → Kehát → Amrám → Mózes → Gerson.

Ezt a hiányosságot sejteti az is, hogy más genealógia szerint a kép sokkal teljesebb, legalábbis bizonyos esetekben. Vö. pl. Júda nemzetségtáblázatát (1Krón 2):

Ábrahám → Izsák → Jákób → Júda → Pérec → Hecron → Rám → Aminádáb → Naason⁶⁵ → Sálmon.

Illetve ezzel párhuzamosan a Ruth könyvének záróadatait:

Boáz → Obéd → Isai → Dávid.

Itt azonban ismét úgy tűnik, hogy hiányos az adatszolgáltatás, mert más hely szerint a bírák kora ennél sokkal hosszabb volt (Bír 11,26). Józsué nemzetségtáblázata is

⁶³ Hoffmeier: *Israel in Egypt*. 114.

⁶⁴ Még Josephus is (vö. Molnár: *Az Egyiptomból való kivonulás és az új kronológia*. 89).

⁶⁵ Róla olvasunk a 4Móz 1-ben, mint Júda törzsfőjéről (1,7).

hosszú nemzedékek sorát sejteti, ám ennek a rekonstrukciója sem mentes a problémáktól (1Krón 7):

Ábrahám → Izsák → Jákób → József → Efraim → Résef → Télah → Táhán → Laadán → Ammihud → Elisáma → Nun → Józsué.

Nehéz itt közös nevezőre jutni. Amire azonban a genealógiákból következtethetünk az, hogy ez az időszak elég hosszú volt ahhoz, hogy 7-nél több generációval számoljunk.⁶⁶

Ideális körülmények között, ha idő előtti elhalálozás nem történik, akkor az utolsó 3 együtt élő generáció teljes létszáma $G_n + G_{n-1} + G_{n-2}$ a következőképpen számítható ki:

Legyen F az egy generáción belüli férfiak száma. F_1 az első apa, F_2 az F_1 (fiú)gyermek, F_3 az F_2 gyermeke, F_n az F_{n-1} gyermeke. Az F_1 -től F_n -ig összesen születettek száma $F_1 + F_2 + F_3 + \dots + F_n$. Ha x jelöli az átlagos fiúgyermek születések számát (tehát F_1 -nek x számú fiúgyermek születik), akkor a második nemzedék fiúgyermekének száma $F_2 = x \times F_1$ (ahol $F_1 = 1$, a legelső ember) → $F_2 = x \times 1$. $F_3 = x \times F_2$, azaz F_2 -t behelyettesítve $F_3 = x \times x \times 1 = x^2$, és így tovább $F_4 = x^3$, ..., $F_n = x^{n-1}$. Az előbb felírt összeg tehát a következőképpen néz ki: $F_1 + F_2 + F_3 + \dots + F_n = 1 + x + x^2 + \dots + x^{n-1}$.

Ám minket itt az utolsó g számú generációban együttélő izraelita érdekel és nem azok, akik Ábrahámától kezdve a népszámlálásig születtek. Ha $g=3$ (azaz apa, fiú, unoka él együtt ugyanabban az időben), akkor $N = F_n + F_{n-1} + F_{n-2}$, ahol N az összeg, amit keresünk, azaz az utolsó együtt élő (férfi) nemzedék összlétszáma. Helyettesítsük be ebbe a fenti egyenlet eredményét:

$$N = F_n + F_{n-1} + F_{n-2} = x^{n-1} + x^{n-2} + x^{n-3}, \text{ azaz másként felírva}$$

$$N = x^{n-3} (x^2 + x + 1)$$

Mit jelent ez? Ha Ábrahámától kezdve $n = 10$ generációval számolunk, illetve $x = 3$ átlagos fiúgyermek születéssel, akkor az Ábrahám utáni 10., 9. és 8. nemzedékek férfainak (Ábrahám utódainak) összlétszáma $N = 28\,431$. Az n vagy az x változásával ez az összeg természetesen módosul, mégpedig a következő táblázat szerint (a tizedes számjegyeket elhagytam):

$g = 3$	$n = 7$	$n = 8$	$n = 9$	$n = 10$	$n = 11$	$n = 12$
$x = 3$	1 053	3 159	9 477	28 431	85 293	255 879
$x = 3,5$	2 513	8 797	30 791	107 768	377 189	1 320 162
$x = 4$	5 376	21 504	86 016	344 064	1 376 256	5 505 024

Újra hangsúlyozom azonban, hogy ezek a számadatok ideálisak. Ha elfogadjuk is a nemzetségtáblázatok adatainak helyességét,⁶⁷ számolni kell azzal, hogy abban az időben nemcsak a szaporulat volt a mostaninál nagyobb, hanem a gyermek-elhalálozások aránya is.⁶⁸

⁶⁶ Vö. ehhez még 1Móz 50,22–23-at, mely szerint József látja dédunokáit is. József 120 évesen hal meg, és megéri az utána következő harmadik nemzedéket, akkor es mindenképpen arra utal, hogy a 7. nemzedék (Ábrahámól kezdve) még csak kb. 100 éve van Egyiptomban.

⁶⁷ A 3–4 közötti születési arányhoz vö. 1Móz 49-et. Ha Jákób unokái számát elosztjuk a törzsek számával, akkor a 3,5 átlagértékhez jutunk.

⁶⁸ Újra hangsúlyozom, hogy a 60 355 húsz éven felüliekről szól, az itt levezetett eredmény pedig a 20 év alattiakat is magába foglalja. Megemlítendő még az, amiről ennek a paragrafusnak a bevezetőjében szó volt, ti. hogy ennek a számnak a növeléséhez hozzájárult más népek Izraelhez való csatlakozása. Gyapartotta ezt az összeget az Egyiptomba érkező 70 lélek többi családtagja is, amiről itt ugyan nem olvasunk, más helyen viszont találunk erre utalást (1Móz 14,14; 32,3). Természetesen mindez csak a bibliai anyag meglehetősen summás kiértékelése és sok más fontos régészeti-antropológiai kérdésre nem lehet itt részletesen választ adni. Többek között

4.3. Vázlat az igehirdetéshez

Szó volt már arról, hogy a census listái általában nem tartoznak kedvenc olvasmányaink közé. És ha ez így igaz, akkor még inkább az, ha úgy fogalmazok, hogy egy ilyen textus ennél is ritkábban jut el a vasárnap délelőtti igehirdetésre. Pedig lenne mit mondania a mai gyülekezetnek is, mert ezek az igeversek kétségtelenül közösségi jellegűek: Isten táboráról és Isten táborához szólnak. Most amikor röviden erre térek ki, akkor ezt a szószerzőkhez vezető utat szeretném egyengetni szolgatársaim előtt három ide kapcsolódó gondolat felvázolásával.

Lekció: 4Móz 2

Textus: 1Móz 15,1–6

Isten a kijelentésnek sokféle módját használta fel arra, hogy üzenete eljusson népéhez. Szólt emberek által prófétákon keresztül, szólt állatok nyelvén (Bálámhoz), szólt a szélből, beszélt a tűz közepéből, beszélt a csillagok nyelvén, vagy a köveket szólaltatta meg, amikor hallgattak a bizonyágtevők, szólt szavakban, szólt képekben és – a most olvasott részek szerint – szólt számokon keresztül. Ez változatosság nemcsak a művész munkamódszere akar lenni, hanem inkább elszánt kapcsolatkeresés, az a vívódás, ami az Igét jellemezte akkor, mielőtt elhatározza, hogy emberi természetet ölt magára (mondaná János vagy Pál), hogy megszakítja az egeket és alá száll (mondaná Ézsaiás), hogy belép a világunkba egyetlen cél által vezérelve: hogy elhozza az evangéliumot. De mi az az evangélium, amit a Mindenható a számok nyelvén akart népének elmondani?

Isten tábora: gyarapodó tábor

Sok idő telt el azóta, hogy ott állt Ábrahám „egymagában” Istennel sátorának nyílása előtt és számolta a csillagokat (1Móz 15,5–6). Ábrahám az ígérettel halt meg anélkül, hogy megérte volna a beteljesedését. És mégis azt mondja: hitt az Istennek, pedig az egészről csak annyit látott, amennyit azon az estén a csillagok elárultak, amennyi később megcsillant egyetlen fiának, Izsáknak szemében, amikor százévesen először karjára vette gyermekét, az ígéret fiát, zsengejét. Ábrahám nem értette a hűség matematikáját, de bízott benne, hogy jól számol az, Aki az egyenleteket összeírta. Évszázadok múlva ott áll a százezres sokaság, akik ismerik a végeredményt: 603 550. Sem emberi képtelenség (Sára meddősege), sem a történelem menete (egyiptomi rabszolgaság és etnikumpolitika) nem akadályozta meg Istent abban, hogy ígéretéhez hűséges maradjon. Sőt, minél inkább megpróbálták az áldás kibontakozását megakadályozni, annál nagyobb volt a dicsőség, amivel azt véghezvitte (2Móz 1,12). A gyarapodásban ott van a hűség, ott van az áldás. Volt olyan, aki ezt meglátta, ahogy Jákób mondja: „Csak pálcámmal mentem át a Jordánon és nagy sereggé lettem.” (1Móz 32,10)

Olvasunk eleget arról is, hogy hol apad a gyülekezet. Az ígéret örökösének ott kell elpusztulni a 40 éves vándorlásban, mert ők már nem az Ábrahám hitével fogadják a nekik szóló ígéretet. A gyülekezet megfogyatkozik akkor, amikor hűtlen lesz a Hűséghez (2Móz 32; 4Móz 16; 21 stb.). A folyamat nem automatikus, az ígéret nem magától értetődően érvényesül. Az ábrahámi ígéretnek azok részesei, akik az Ábrahám hitével fogadják azt. Az ígéretnek, áldásnak vannak egyfelől örökösői, de az ígéret részese több ennél. Az elsőnek csak múltja van, ez utóbbinak jövője. Az egyik passzívan

arra, hogy mekkora volt ebben az időben Kánaán lakossága és vannak-e régészeti jelei egy ilyen méretű népvándorlásnak? Következésképpen elhelyezhetők-e az itt felvázolt események abba a korba, amelyet a szöveg igazságigényként előtérbe állít?

szemléli kiválasztottságát, arra gondolva, hogy ezzel minden rendben van, a másíknak kiválasztottsága jelenti az aktív keresztyén életet. Nem itt van-e egyik oka annak, hogy saját egyházi nyilvántartásunk, cenzusunk gyakran csökkenő értéket mutat? Van örökségem a múltból, beteljesült ígélet, de nincs részem a jövőben. Van passzív kiválasztástudat, de nincs abból fakadó aktivitás. A beteljesült ígélet elődeinknek szólt, de meghalljuk-e azt, ami nekünk szól?

Mit mondanak a számok? Isten népe többre képes, mint aki valójában (l. a 3. paragrafust). Ha ott van vele a Mindenható, akkor több annál, mint aminek látszik, mint ami valójában (2Krán 32,7–8). Ha Isten hadakozik érettük, akkor öten elűznek százat és húszan ezret (3Móz 26,8), ellenkező esetben Izráelnek futnia kell, ha senki nem üldözi is őt (3Móz 26,17). A próféták üzenetében gyakran elhangzik, hogy nem ló és szekér által van Isten népének megtartatása, azaz nem emberfölény és erő a győzelem garanciája. Ha Isten jelenlétének csak a szimbóluma van jelen (vö. a láda 2Sám 4-ben), akkor Izráel annál is kevesebb, mint akinek látszik.

Isten tábora: számon tartott tábor

A bibliai nemzetségtáblázatok arról beszélnek, hogy Isten név szerint ismeri az övéit, a népszámlálás arról akar meggyőzni, hogy Ő szám szerint is tudja őket. Jézus olyan Atyáról beszél, aki elindul az egy után és csak akkor boldog, ha azt megtalálta. Nem akarja, hogy egy is elvesszen. Az eltévedt juhokhoz jött. A menny magasságából azért az egyért, aki még hiányzik a listáról. Ma sokakat, sok helyen leírnak [„nem lesz abból ember”, „itt nincs szükségünk önre”] az Isten felír magának. Téged akar.

Érdekes megfigyelni azt, hogy a népszámlálás után (4Móz 5,1–4) a tisztátalanok ideiglenes kirekesztéséről van szó, mindaddig, amíg megtisztulnak. A sorrend azonban itt rendkívül fontos. A népszámlálás listáira, a számon tartottak közé ezek is felkerülnek. Isten visszavárja őket a táborba.

Isten tábora: rendben tartott tábor

4Móz 2 arról beszél, hogy Isten táborában rend van. Elmondja, hogy ki hol helyezkedik el, ki az, aki elől megy, és ki hátul stb. Ennek a rendnek van két titka:

a) Az első az, hogy Isten sátorának centrális helyet biztosítanak. Minden a körül történik. Nemcsak jelen van a táborban, hanem középen van jelen. Akár gyülekezeti rendről, akár értékrendről beszéljünk ma, ennek igen nagy a jelentősége. Mert sokszor nem az a baj, hogy nincs jelen, hanem az, hogy nem centrálisan van jelen, nem meghatározóan, nem viszonyítási pontként. Hangsúlyos, hogy ez a hely Izráel Szentjét illeti meg. Nem a lelkipásztort, az egyház munkásait, még csak nem is minket, akik szeretünk gyakran a központba kerülni.

b) A másik ide kapcsolódó gondolat az, hogy nemcsak Isten sátorának van meg a helye a közösségen belül, hanem Izráel törzseinek is. A közösségi rend titka, hogy én is a helyemen vagyok. Nem megy elől az, akinek máshol a helye, nem próbálja a láb a kéz munkáját elvégezni (mondaná Pál apostol). Az „ékesen és szép renddel” tanítása ennek a gondolatnak újszövetségi párhuzama. Isten népének a közössége nem az a hely, ahol bárki kiéli saját vágyait, oda áll, ahova éppen akar.

Emellett ma lehet, hogy egy másik gonddal is szembe kell nézni: nem találjuk a helyünket a gyülekezetben. Nem az-e ennek az oka, hogy az előző kérdést nem tisztáztuk?

Felhasznált irodalom

- Albright, W. F.: *Administrative Divisions of Israel and Judah*. JPOS 5/1925. 17–54.
- Ashley, T. R.: *The Book of Numbers*. NICOT, Grand Rapids: Eerdmans, 1993.
- Barnouin, M.: *Remarques sur les tableaux numériques du livres de Nombres*. RB 76/1969. 351–364.
- Barnouin, M.: *Les recencement du livres des Nombres et l'astronomie babylonienne*. VT 27/1977. 280–303.
- Budd, P. J.: *Numbers*. WBC, Waco: Word 1984.
- Davies, E. W.: *A Mathematical Conundrum: The Problem of the Large Numbers in Numbers I and XXVI*. VT 45/1995. 449–469.
- Davies, J. J.: *Biblical Numerics*. GTJ 5/1964. 30–44.
- Fouts, D. M.: *A Defence of the Hyperbolic Interpretation of Large Numbers in the Old Testament*. JETS 40/3 (1997). 377–387.
- Gispén, H.: *Het Boek Numeri*. 1. köt., COT, Kampen: Kok, 1959.
- Gray, G. B.: *Numbers*. ICC, Edinburgh, 1903.
- Hallo, W. W. és Younger, K. L.: *The Context of Scripture. Monumental Inscriptions from the Biblical World*. Leiden: Brill, 2000.
- Heinzerling, R.: *Bileams Rätsel. Die Zählung der Wehrfähigen in Numeri 1 und 26*. ZAW 111 (1999), 404–415.
- Heinzerling, R.: *On the Interpretation of the Census Lists by C. J. Humphreys and G. E. Mendenhall*. VT 50 (2000), 250–252. (l. még <http://www.t-online.de/home/Ruediger.Heinzerling/>)
- Hoffmeier, J. K.: *Israel in Egypt. The Authenticity of the Exodus Tradition*. New York: Oxford University Press, 1996.
- Holzinger, H.: *Numeri*. Tübingen & Leipzig, 1903.
- Humphreys, J. C.: *The Number of People in the Exodus from Egypt: Decoding Mathematically the Very Large Numbers in Numbers i and xxvi*. VT 48 (1998), 196–213.
- Humphreys, J. C.: *The Numbers in the Exodus from Egypt. A Further Appraisal*. VT 50 (2000), 323–328.
- Keil, C. F.: *The Pentateuch. The Fourth Book of Moses*. Grand Rapids: Eerdmans, 1973.
- Korevaar, H. J.: *De grote getallen in Numeri toch groot? De kleine resultaten nagerekend*. Bijbel & Wetenschap 218 (2000), 56–59.
- Knudtzon, J. A.: *Die El-Amarna Tafeln*. Leipzig, 1915.
- Kugler, F. X.: *Rätselhafte Riesenzahlen im Alten Testament*. Stimmen der Zeit 109 (1925), 98–112.
- Lalleman, P. J.: *De grote getallen in Numeri verkleind*. Bijbel & Wetenschap 214 (1999), 180–182 és 217 (2000), 18–20.
- Lucas, A.: *The Number of Israelites at the Exodus*. PEQ 76 (1944), 164–168.
- McEntire, M.: *A Response to Colin J. Humphreys's 'The Number of People in the Exodus from Egypt: Decoding Mathematically the Very Large Numbers in Numbers i and xxvi'*. VT 49 (1999), 262–264.
- Mendenhall, G. E.: *The Census Lists of Numbers 1 and 26*. JBL 77 (1958), 52–66.
- Milgrom, J.: *Numbers*. The JPS Torah Commentary, Philadelphia: JPS, 1990.
- Millard, A.: *Large Numbers in the Assyrian Royal Inscriptions*. In: M. Cogan & I. Eph'al (szerk.): *Ab Assyria... Studies Presented to Hayim Tadmor*. Jerusalem: Magnes, 1991, 213–222.
- Molnár, J.: *Az Egyiptomból való szabadsulás és az új kronológia. A 20. század végi archeológiai kutatás eredményei és az őszösvetségi kortörténet*. Református Szemle 2000. 85–92.
- Noth, M.: *Das vierte Buch Mose*. ATD 7, Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht, 1966.
- Odorico, M. de.: *The Use of Numbers and Quantifications in the Assyrian Royal Inscriptions*. SAAS III, Helsinki: Helsinki UP, 1995.
- Petrie, F. W. M.: *Researches in Sinai*. London, 1906.
- Quast, U.: *Zahlen und Zahlenreiben in Numeri 26*. In: C. Cox (szerk.): *De Septuaginta: Studies in Honor of John William Wevers on His 65th Birthday*. Mississauga, 1984, 103–114.
- Reitsma, J.: *Goochelen met getallen?* Bijbel & Wetenschap 215/216 (1999), 220–223

- Reitsma, J.: *Goochelen met getallen? Vervolg reactie op de 'Grote getallen in Numeri' van dr. P. J. Lalleman*. Bijbel & Wetenschap 217 (2000), 17–18. 20.
- Rendsburg, G. A.: *An Additional Note to Two Recent Articles on the Number of People in the Exodus from Egypt and the Large Numbers in Numbers i and xxvi*. VT 51 (2001), 392–395.
- Rózsa, H.: *Az Ószövetség keletkezése*. 1. köt. (2. kiadás). Szent István Társulat, Budapest, 1995.
- Tóth, K.: *Mózes negyedik könyve*. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi Kommentár*. 1. köt. (2. kiadás) Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 239–259.
- Ungnad, A.: *Die Zahl der von Sanberib deportierten Judäer*. ZAW 54/1942, 199–202.
- Vasholz, R. I.: *Military Censuses in Numbers*. Presbyterion 18/2 (1992), 122–125.
- Wenham, J. W.: *Large Numbers in the Old Testament*. TynBull (1967), 19–53.
- Wenham, G. J.: *Numbers*. Tyndale OT Commentary, Leicester: IVP, 1981.
- Wenham, G. J.: *Pondering the Pentateuch. In Search of a New Paradigm*. In: Arnold B. T. & Baker, D. W. (szerk.): *The Face of Old Testament Studies. A Survey of Contemporary Approaches*. Grand Rapids: Baker, 1999, 116–144.
- Younger, K. L.: *Early Israel in Recent Biblical Scholarship*. In: D. W. Baker & B. T. Arnold (szerk.): *The Face of Old Testament Studies. A Survey of Contemporary Approaches*. Baker, Grand Rapids, 1999. 176–206.

The Number-language of Theology

The census of Num 1 and 26 has continued to challenge the exegetes for centuries. A literal interpretation of these texts not only troubles the rational historian and theologian but also results in serious intertextual conflicts with other passages directly related to or further removed from these sections of the Hebrew Bible.

This study evaluates the long list of exegetical attempts which deal with the data of the census and it proposes a new interpretation. From a comparison with other texts of the Old Testament it is argued that there is a clearly discernible theological message in these texts, which might have been combined with historical data. The main theological concern of the author is to present the Israel of God as being far more numerous than it appears in reality. In order to connect such a message to the existent historical information he multiplied the numbers in Num 1 and 26 by a factor of ten as concluded from Num 31.

